Talar Norden med KLUVEN tunga?

Drottningen, ministern och alla vi
andra om den nordiska språkgemenskapen

KARIN ARVIDSSON

norden

Talar Norden med KLUVEN tunga?

Drottningen, ministern och alla vi
andra om den nordiska språkgemenskapen

Nord 2012:003

ISBN: 978-92-893-2362-8

DOI: <http://dx.doi.org/10.6027/Nord2012-003>

Författare: Karin Arvidsson

Redaktör: Jesper Schou-Knudsen

Research och textbearbetning: Arvidsson Kultur &
Kommunikation AB

Foto: Johannes Jansson

(Porträtt på Fredrik Lindström, foto: Magnus Fröderberg)

Design: Mar Mar Co.

Tryckeri: Scanprint A/S, Viby

Upplaga: 3000

Printed in Denmark

Nordiska ministerrådet

Ved Stranden 18

DK-1061 Köpenhamn

Telefon (+45) 3396 0200

Nordiska rådet

Ved Stranden 18

DK-1061 Köpenhamn

Telefon (+45) 3396 0400

www.norden.org

Det nordiska samarbetet

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och är en viktig partner i europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill styrka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Talar Norden med KLUVEN tunga?

Drottningen, ministern och alla vi
andra om den nordiska språkgemenskapen

KARIN ARVIDSSON

Förord

Några fakta om språk

13 Fredrik Lindström

Språkvetare, komiker och programledare i svensk tv. Makt och politik avspeglas i den nordiska språkhistorien och han ser en ljusnande framtid för det nordiska samarbetet och de nordiska språken – om vi bara vill!

23 Drottning Margrethe II av Danmark

Flerspråkig drottning som värnar den nordiska språkgemenskapen och vill hålla engelskan utanför samarbetet.

33 Fredrik Skavlan

Tv-programledare med talkshow i Sverige och Norge. Talar "svorska" och tycker att språk bara är till för en sak: kommunikation.

43 Martti Ahtisaari

Tidigare president i Finland och nobelpristagare i fred. Hävdar svenskans rättmätiga ställning i Finland och hänvisar till lagen.

51 Auður Hauksdóttir

Direktör för globalt språkinstitut på Island. Vår nordiska historia finns nedärvd i språken med värderingar om demokrati och mänskliga rättigheter.

61 Manu Sareen

Nordisk samarbetsminister i Danmark, född i Indien. Att lära sig språk är en plikt både för danskar och invandrare, tycker han.

75 Olle Josephson

Professor vid institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Menar att hotet mot den nordiska språkgemenskapen kommer uppifrån politikerna, folket talar samman som aldrig förr.

81 Tuija Nikko

Forskare vid Helsingfors handelshögskola som noterat att besluten i sammanslagna svensk-finska företag fattas på engelska, medan samtalen under fikarasten fortgår på modersmålet.

89 Rolv Erik Ryssdahl

Koncernchef i medieföretaget Schibsted som har Norden som investeringsmarknad. Tror aldrig att ett "Nordens Dagblad" kan bli verklighet.

95 Maria Tolppanen

Finsk politiker från Sannfinländarna som tycker att svenskan tar för stor plats i det finska samhället.

103 Tomas Riad

Nybliven ledamot i Svenska Akademien och professor i nordiska språk. Expert på hur svårt det kan vara att uttala danska.

109 Margrét Atladóttir

Ung chefredaktör för Nöjesguiden. Från Island, men bosatt i Stockholm. Använder sitt språk för att påverka politiskt.

116 Nordiska ministerrådets officiella språkpolitik

Är nordisk identitet en fråga om språkförståelse över gränserna?

FÖRORD

Drottningen gör det. Akademikern och tv-programledaren gör det också och expresidenten likaså. Tillsammans med en rad nordbor från alla delar av samhället talar de om språket. Om språk som styr, språk som förändras, språk som förfaller – och om framtidens språk. Språk engagerar, språk väcker känslor, språk provocerar. Det råder det inga tvivel om när man läser denna bok.

Syftet med denna publikation är just att väcka funderingar och sporra till debatt. För en sak blir tydlig vad gäller språk som ämnesval: alla man talar med intar bestämda personliga och markanta ståndpunkter och visar ett starkt intresse för språk.

I årsboken finns intervjuer med en rad språkanvändare och företrädare för olika språksyner från de nordiska länderna som är verksamma inom skilda samhällsliga fält. Från Danmarks drottning till chefredaktören för en svensk nöjestidning.

Att just språk står i fokus i årets upplaga av årsboken har sin förklaring. Huvudskälet till detta val stavas globalisering. Den accelererande globaliseringen utövar en revolutionerande, känslomässig och estetisk påverkan på den mänskliga språkanvändningen. Nutidens lingua franca – engelskan – har uppnått en så dominerande ställning, att den alltmer tränger undan de nationella språken inom en lång rad domäner. Det gäller också oss i det nordiska samarbetet.

Men språk handlar också om makt. I det nordiska samarbetet har de skandinaviska språken företräde. Islänningar och finnar har tillgång till översatt och tolkat material om de inte lärt ett skandinaviskt språk. Hur påverkar språkhanteringen det nordiska samarbetet? Har skandinaver ett övertag när de får arbeta på sina egna språk? Det finns det olika åsikter om. Samtidigt pågår politiska strömningar i Finland som bland annat kräver att den obligatoriska undervisningen i svenska avskaffas.

De meningsyttringar som uttrycks i boken är naturligtvis de medverkandes egna, men representerar ett brett spektrum och ligger ibland utanför Nordiska ministerrådets och Nordiska rådets officiella hållningar.

Boken lyfter fram ett Norden sett genom språkets glasögon. Det är vår förhoppning att vår entusiasm över det ska smitta av sig på bokens läsare – vare sig de talar kalaallisut, älvdalsmål eller engelska.

Jan-Erik Enestam

Rådsdirektör

Nordiska rådet

Halldór Ásgrímsson

Generalsekreterare

Nordiska ministerrådet

NÅGRA FAKTA OM SPRÅK

Nordens språk är de olika språk som traditionellt talas i det geografiska området Norden: danska, finska, färöiska, grönländska, isländska, norska, samiska och svenska.

Nordiska språk är en undergrupp av de germanska språken och omfattar de besläktade språken danska, färöiska, isländska, norska och svenska. Finska hör däremot till den finsk-ugriska språkgruppen och grönländska är ett eskimåisk-leutiskt språk.

Med skandinaviska språk avses danska, norska och svenska.

Officiella språk är de eller det språk som ett land har fastslagit ska användas i den offentliga administrationen.

I Sverige är svenskan definierad som huvudspråk, medan det finns fem officiella minoritetsspråk med särskilda bestämmelser: finska, tornedalsfinska (meänkieli), jiddisch, romani chib och samiska.

Danmark har danska som officiellt språk, men i Sønderjylland är tyska ett nationellt minoritetsspråk. På Färöarna är både färöiska och danska officiella språk, men färöiskan är lagstadgat huvudspråk. Grönländskan är officiellt språk på Grönland och har en egen språklag.

Norge har norska i två former: bokmål och nynorsk. Dessutom har samiska, kvänska, romani och romanes officiell status som minoritetsspråk.

I Finland är finska och svenska landets två nationalspråk. På Åland är svenska det enda officiella språket. Samiskan har också en officiell status i vissa regioner i norra Finland.

På Island är isländska det enda officiella språket.

Dessutom räknas de nationella teckenspråken som minoritetsspråk i alla de nordiska länderna med undantag av Danmark.

Mitt språks gränser betyder min världs gränser...
Världens mening måste ligga utanför världen...

Ludwig Wittgenstein

Politiska kartan avgör språkets spelplan

Av FREDRIK LINDSTRÖM

1997 lämnade en dansk kvinna sitt ettåriga barn i barnvagn utanför en bar i New York och gick in och tog en drink. Polisen tillkallades, mamman greps för "vanvård av barn", barnet omhändertogs och en rättsprocess inleddes. En svensk kvinna råkade ut för en liknande händelse i USA några år senare och i bägge fallen hänvisade kvinnorna till att det är ett helt normalt beteende att göra så i deras hemländer – något som man från amerikanskt håll till en början fann helt osannolikt.

14 HÄNDELSENA KAN NATURLIGTVIS SES SOM EN ILLUSTRATION AV

kulturella skillnader i världen, men har också tagits som ett mått på en social tillit som, inte utan visst fog, anses vara utmärkande för skandinaver. Det är endast ett fåtal länder i världen där en majoritet av människorna säger sig ha tillit till andra, och däribland finner vi mycket riktigt de nordiska. Därmed är vi inne på det som ofta kallas för "den nordiska modellen", alltså grundvalarna för samhällets utformning i de nordiska länderna och kopplingen till varför de nordiska länderna så ofta hamnar på topp tio när det gäller olika mätbara välfärdsaspekter.

Eftersom jag är övertygad om att språkutvecklingen snarare är ett resultat av samhällsutvecklingen än orsaken till den, så är jag intresserad av vad den nordiska samhällsmodellen har för betydelse i sammanhanget. Hur påverkas vi av att omvärlden ser någon slags nordisk mentalitet hos oss? Får vi fördelar av att vända oss mer mot varandras länder och gynnar det vår språkgemenskap? Och hur ska vi egentligen förstå våra likheter – och våra olikheter?

Den nordiska modellen beskrivs ofta med utgångspunkt från ett slags universell välfärdstat där stark betoning ligger på mänskliga rättigheter och jämställdhet. Staten är till för att garantera de fria individerna deras rätt till självförverkligande. En förutsättning för denna så kallade statsindividualism är en välfungerande offentlig sektor som tillhandahåller en rad olika sociala skyddsnät för att fånga upp dem som inte lyckas helt i denna strävan. En viktig faktor är också att välfärdstjänsterna inte ses som en hjälp till fattiga och behövande, utan som en medborgerlig rättighet som omfattar alla.

Norden är en periferi i Europa, och det märks på många sätt, inte minst språkligt och kulturellt, att vi är mindre integrerade i den kristna europeiska enhet som odlades från medeltiden och framåt. De nordiska länderna är exempelvis de enda som behållit ett traditionellt förkristet namn på årets största högtid, julen – övriga Europa har namn som syftar på Kristi födelse. De nordiska särdrag som

här och var skymtar fram behöver inte alls uppfattas som "ursprungliga" med några romantiska förtecken, utan lika mycket som ett krasst resultat av att vi legat i periferin. En gemenskap i ett utanförskap, om man så vill. Och det som var en brist i ett tidevarv kan i nästa hux flux bli en attraktiv fördel. När julen i dag snarare blivit en kommersiell familjehögtid söker andra språk i dag förtvivlat efter ett neutralt, icke-religiöst ord för firandet av midvinterhögtiden – och se där, de nordiska länderna har redan ett! Ålderdomlighet som ter sig modern.

Se där en bild av de nordiska förutsättningarna som säkert kan mångfaldigas med paralleller. För att bara beröra ytterligare ett exempel så var Norden först in i den nya informaliteten på 1960-talet, med "du" och "hej" som ledord. Och orsaken behöver inte bara ha varit modernt tänkande – i många trakter hade man aldrig ännu ens hunnit anamma den franska formaliteten med titlar och dylikt. Vi är kanske helt enkelt inte så "europeiserade" in i den kristna, formella och familjebaserade kultur som andra i västerlandet – och det är i dag snarast till vår fördel, när denna kultur alltmer ifrågasätts. Vi är ibland kanske helt enkelt först ut ur det omoderna för att vi var – sist in i det!

15

"Norden är en periferi i Europa, och det märks på många sätt, inte minst språkligt och kulturellt"

Kanske är det likartat med vår individualism och vår tillit till samhällsbygget – att det knyter an till tankegångar vi aldrig hann göra oss av med. Och vi ska inte bli förvånade om vi är lika i Norden – många av våra olikheter är medvetet skapade. I viss mån också språken.

För att nu kunna diskutera våra nordiska språk måste vi först erinra oss om att hela begreppet *språk* i den konventionellt mycket vanliga betydelsen "nationalspråk" snarast är en politisk term och inte alls en språklig. Det kan illustreras av det enkla faktum att exempelvis älvdalskan är mycket mer skild från svenskan än vad norskan är. Ändå är älvdalskan formellt en svensk dialekt och inte ett språk, medan däremot den för en svensk mycket begripligare norskan ju är ett främmande språk. Varför?

Ja, svaret är politiskt. Som det brukar heta: en dialekt med egen armé är ett språk, ett språk utan armé är en dialekt. I viss mån är svenska och norska politiskt skapade begrepp – och det är för övrigt än i dag tveksamt om de har tillräckligt många olikheter för att i språkvetenskaplig mening definieras som två olika språk. Vi föreställer oss att språk som *danska*, *norska* och *svenska* är givna

och att de hade existerat även om historien tagit andra vägar (eller kanske bara sett lite annorlunda ut). Men det är viktigt för oss att förstå att ingenting är givet här, allra minst de nordiska länderna är några förutbestämda enheter. Det borde vara lätt att påminna oss om, särskilt då både Finland, Norge och Island fick sin självständighet som egna stater först på 1900-talet.

16 Det går att föreställa sig mängder av alternativa nordiska politiska kartor – och alla hade de naturligtvis påverkat språksituationen. Bohuslänska eller värmländska hade kunnat vara norska dialekter, småländska eller västgötska hade kunnat vara danska. För att nu inte tala om skånskan, som i språkvetenskaplig mening verkligen just är en dansk dialekt, trots att den i politisk mening varit svensk i mer än 350 år. Och gutniskan hade naturligtvis varit betraktad som ett eget språk om Gotland varit självständigt. Det som varit ett land med ett eget språk i ett alternativt historiskt scenario, är i dag i stället bara en kommun med en dialekt.

Hela vår föreställning om begreppet *språk* är djupt insnärjd i föreställningen om nationalstaten som den naturliga enhet som jordens landområden sönderfaller i. Under förkristen tid är det ju *väldet* som är den överordnade maktformen, såsom danaväldet eller sveaväldet, och då handlar det om geografiskt vaga områden där det inte finns någon centralmakt och där själva styret upprätthålls genom våld, plundring och skyddsskatter – inte olikt dagens beskyddarverksamhet. För ett sådant maktbegrepp är det mer eller mindre ointressant vilket språk undersåtarna talar så länge de lyder och betalar.

För det avgränsade riket är det annorlunda! Centralmakten måste ha ett kommunikationsverktyg för att kunna hålla samman landet och administrera det – staten och dess medborgare ska helt enkelt kunna förstå varandra. Detta är den praktiska orsaken till tänkandet "ett land – ett språk". Men det finns också en annan, som snarare är retorisk och sysslar med ett slags pseudologisk bevisning. Enligt denna kan man säga att det svenska språket delvis växer fram i syfte att bevisa att vi är svenskar – ett slags cirkelresonemang i den högre skolan, men som haft sin politiska betydelse.

Ur ett kontinentalt perspektiv var nog allt nordiskt språk till en början att betrakta som "danska". Islänningen Snorre Sturlasson ansåg på 1200-talet själv att han skrev på danska! Längre är det bara ett annat nordiskt språk som kämpar för att bevisa och rättfärdiga sin existens bredvid danskan – och det är svenskan. Termen *svenska* för ett vacklande och trevande liv medeltiden igenom, vilket naturligtvis är en direkt avspiegling av den politiska situationen, där den svenska

kungamakten ofta kämpar för att bli oberoende av den danska. Ännu på 1600-talet kan man se hur svenska språknormer strävar efter att definiera svenskan som skild från danskan; det från den tiden alltmer konsekventa svenska ändelse-a:et i skrift i till exempel *tala* och *piga* har rätt begränsat underlag i svenska dialekter, men kom att framstå som ett svenskt särdrag i motsättning till danskans *tale* och *pige*. Liknande exempel skulle kunna tas från 1800-talets norska då den slutligen bryter sig loss från danskan.

Just profileringen bort från danskan är given, eftersom alla de nordiska språken i en mening är avknoppningar från den. Bevisbördan har legat hos olika folkgrupper som velat hävda någon form av självständighet; det har varit deras sak att visa att deras tungomål inte var danska. En hel del av nationalspråkens olikheter är alltså direkt tillkämpade, därför att vi har behövt olikheterna för att övertyga oss själva om nationalstatens auktoritet.

Den som till exempel vill analysera den norska språksituationen, med två officiella varianter av norska, utifrån ett strikt politiskt perspektiv kan frestas att se det som att bokmålet inte riktigt lyckades med att bevisa sin särart från danskan, och därmed kom att kompletteras med ytterligare en mer uppenbart norsk språkart. Tillsammans uppfyller de, lite var och en på sitt håll, de två bärande funktionerna för ett nationalspråk: bokmålet själva kommunikationen, nynorsk snarare identifikationen.

Ett lands identitet blir svagare utan ett nationalspråk, och därmed försvagas kanske också statens auktoritet. Sverige är ett land där det bor svenskar som talar svenska. Ju mer övertygade vi är om den saken, desto bättre är förutsättningarna för att bygga upp en stark statsapparat – magneten som ska hålla samman dessa svenskar. Just de starka staterna och den relativt tillitsfulla relation som dess medborgare har till dem och varandra anses ju vara en viktig nyckel till den nordiska framgångsmodellen. Vi har alltså, om man uttrycker sig förenklat, medvetet differentierat oss för att kunna bygga nationalstater – som sedan föga förvånande ändå uppvisar stora likheter ur ett internationellt perspektiv. Men kanske har det varit en förutsättning för att bygga den tillitsfulla relationen mellan staten och individen.

Språket avspeglar också mer eller mindre omedvetna politiska förändringar. Så är det exempelvis min övertygelse att danskan och svenskan, som är de två som har sämst mellanförståelighet av de tre skandinaviska språken, har kommit att skiljas åt under de sista två århundradena mycket på grund av den sociala utvecklingen. Den svenska medelklassens seger har banat väg för en rikssvenska

som i hög grad bygger på den tidigare så föraktade "byggmästarsvenskan", som uttalar orden som de stavas. Det har fört svenskans uttal i en bokstavs-trogen riktning, medan danskan, likt många andra nationalspråk, fortsatt att bygga på den sociala elitens talspråk. Att svenskan alltmer blivit ett talat skriftspråk har naturligtvis gjort danskan, ett mer utpräglat traditionellt talspråk, allt mer svårbegriplig. Svenskar har också, enligt olika undersökningar, något svårare att förstå danskar än vice versa.

18

Sedan ska man inte heller underskatta betydelsen av Köpenhamns dominans i danskan, som ju varit så pass massiv att den talade köpenhamnskan i praktiken blivit riksdanska. Danskarna talar alltså mer och mer Köpenhamnsdialekt, svenskarna mer och mer som innantilläsare. Se där ett exempel på hur de språkliga olikheter som uppkommit under senare generationer sammanfaller med schablonföreställningar om våra olikheter – de avspända danskarna och de lite stela och byråkratiska svenskarna. Språket formar alltså inte heller här verkligheten, men det kan vara med och bekräfta föreställningar vi redan har.

Språksönderfallet i Norden är alltså såväl "organiskt" som i viss mån skapat i politiska syften, och understryker föreställningar om våra olikheter – särskilt när det är sådana vi söker. När fokus i stället sätts på våra likheter tycks det ofta bero på att det finns någon form av hotbild i bakgrunden. Jag tror inte att det är någon tillfällighet att de nordiska enhetssträvandena når en klimax under 1800-talets andra hälft, med det stora nordiska rättstavningsmötet 1869 som tydlig milstolpe. Det är under romantikens dagar när man gärna blickade bakåt, men det räcker inte alls som förklaring. Skandinavismen måste också ses som en följd av att såväl Sverige som Danmark hade försvagats som stater.

Sverige hade redan 1809 mist Finland, och Danmark måste slutligen 1864, efter långa tider av oroligheter, avstå den sydligaste delen av Jylland (Schleswig-Holstein) till Preussen. Det nordiska rättstavningsmötet 1869 ägde rum i en tid av sårbarhet och förändring, i direkt anslutning till de stora nödåren i slutet av 1860-talet; det rådde stor fattigdom, emigrationen hade börjat ta fart samtidigt som omvälvningarna av det framväxande industrisamhället började märkas. Drömmar om ett storartat gemensamt förflutet och föreställningar om ett ovärderligt språk- och kulturarv kommer gärna som ett brev på posten i sådana tider.

För det är uppenbart att intresset för skandinavismen och språkgemenskapen svalnade i takt med att otryggheten avtog och det gryende välfärdssamhället började växa till. Inte minst från svenskt håll, som också kanske var snabbast in i denna process; 1906 års rättstavningsreform innebar ju snarast ett steg bort

från den nordiska språksamhörigheten. Det är i mitt tycke symptomatiskt att den viktigaste reformen i samnordisk riktning under hela 1900-talet – nämligen danskans och norskans införande av bokstaven å och liten begynnelsebokstav i substantiv – kommer i kölvattnet efter andra världskriget och den sårbarhet Norden upplevde då. Såväl den reformen som den tiden ter sig dock snarast som en parentes i sammanhanget. Det tycks som om vi samarbetar bara om vi verkligen behöver varandra, eller åtminstone är rädda för att vi gör det. Och vem ska egentligen vara förvånad över det?

”Det är uppenbart att intresset för skandinavismen och språkgemenskapen svalnade i takt med att otryggheten avtog och det gryende välfärdssamhället började växa till”

19

De nordiska länderna framstår i dag, likt sina medborgare, som framgångsrika individualister. Man har blivit vinnare – och vinnare sköter i allt högre utsträckning sig själva, eftersom en del av ens framgång just består i att man gjort sig oberoende av sin omgivning. Ländernas levnadsstandard ligger i världstopp, såväl om man ser till materiella värden och hälsa som individuell frihet.

Man kan ta otaliga exempel på de nordiska ländernas dominans i internationell framgångsstatistik. Danmark, Finland, Norge och Sverige figurerar inte sällan alla fyra på olika topplistor över mätbara välfärdsfaktorer. Samtliga är tio-i-topp när det gäller upplevd lycka – Danmark är för övrigt etta. Enligt Gini-koefficienten, som mäter fördelningen av inkomster inom ett land är Sverige och Danmark världens mest ekonomiskt jämställda länder, Norge och Finland är femma respektive åtta. När Newsweek rankar de bästa länderna på jorden att leva i figurerar också i princip alltid samtliga på topplaceringar, och såväl Norge och Sverige som Finland har på senare år knipit den åtråvärda förstaplatsen.

Så här kan vi hålla på ett tag: Sverige, Norge, Danmark och Finland tar fyra av de sex första platserna i det så kallade Corruptions perception index, som görs av Transparency International, en fristående organisation som övervakar korruption, och Island är inte långt efter de andra nordiska länderna. Att världens bästa land för mammor är Norge följt av Island och Sverige, intygar Rädda barnen.

Men det intressanta i sammanhanget är ju att våra – åtminstone på pappret – lyckade statsbyggen uppvisar en så lång rad gemensamma drag.

Och i omvärldens ögon är våra delvis fabricerade nationsgränser säkert rätt oväsentliga. Många uppfattar nog "Scandinavia" som en enhet, det kunde lika gärna vara ett och samma land alltihopa. Om världen omkring nu ser något åtråvärt och värdefullt i "Scandinavia" och dess samhällsmodell – eller för att uttrycka sig med nutida terminologi: ett starkt varumärke – då kommer vi alla att vilja vara med och ta del av det. Och det kommer att återverkas i språket.

20

Det här är utan tvekan också det viktigaste incitamentet på länge till ökat samarbete i Norden: kulturellt, politiskt, ekonomiskt – och därmed också språkligt. Vilken väg väljer man här? Nu när tilliten och de starka staterna är byggda behöver vi inte längre eftersträva olikheter i språken, utan kan närma oss varandra av praktiska skäl. Det nya Öresunds-ö:et är ett lysande praktiskt exempel på hur enkelt det kan vara. Men det handlar inte om att medvetet kämpa mot engelskan, för en nordisk språkgemenskap som på något sätt är inkvoterad är värdelös. Den kan bara komma som ett resultat av att vi verkligen söker samarbete med varandra – och har något att vinna på det.

Nyckeln kan mycket väl ligga i hur väl man på sikt hanterar situationen att bli betraktad som förebild – och i att man förstår hur flyktig en sådan status kan vara. Den som kan sin historia vet att de nordiska ländernas framgångssaga är enastående, att vi gått från fattigdom och misär till världsledande välfärd på bara några generationer. Det kan också vara bra att inse att en del av vår modernitet alltså kanske bara är skenbar, och minnas att det som är en styrka i ett tidevarv kan vara en svaghet i ett annat. Samt inte minst genomskåda illusionen av att framgångarna för de nordiska länderna är något varje land skapat "på egen hand". Sådant kan ge en viss ödmjukhet, som inte bara är klädsam utan mycket konstruktiv.

I lagsporter talar man ofta om att man aldrig är så sårbar som i framgångsruset efter det att man nyss har gjort mål. De som är medvetna om denna svaghet är de som verkligen blir framgångsrika. Medvetenheten om din egen sårbarhet är kanske den allra största styrkan – i den ligger nämligen grunden till all gemenskap.

Rätt språk på rätt plats – DROTTNING MARGRETHE II av Danmark värnar det nordiska

DROTTNING MARGRETHE II tar emot i sitt vackra bibliotek på slottet Amalienborg i Köpenhamn. Omgiven av världslitteraturen och konstböckerna berättar hon om sitt nära förhållande till språk och litteratur. Drottningen är djupt personligt involverad inom många kulturella områden, hon läser mycket och är en flitig besökare på Det Kongelige Teater. Hon talar engagerat och kunnigt om språkfrågor på en alldeles felfri svenska utan brytning. Svenska betraktar hon dock inte som sitt modersmål, hennes modersmål är danska. Dessutom behärskar hon engelska, franska och tyska. Drottningen tilldelades danska Modersmål-Selskabets årliga pris 1989.

Margrethe har varit drottning i Danmark i 40 år. Valspråket lyder: "Guds hjælp, Folkets kærlighed, Danmarks styrke". Hennes popularitet i Danmark är grundmurad och bergfast. Att bevara de nordiska språken och stärka det nordiska samarbetet ser hon som en självklarhet.

– SPRÅK ÄR ETT SÄTT ATT KOMMA NÄRMARE IN PÅ MÄNNISKORNA.

Och för de människor som invandrar från andra länder är språket nyckeln till integration. För att bli en del av landet där man bor, så måste man lära sig språket ordentligt. Om man inte lär sig språket blir man aldrig annat än en främling. Det är viktigt för barnen också. Med språket får vi tillgång till miljön, landet och människorna omkring oss och vi kan kommunicera och tala med varandra, säger drottningen.

Drottning Margrethe har en grundmurat optimistisk syn på språkets förmåga att verkligen kunna fungera som kommunikationsmedel och förbinda människor med varandra. Trots, eller kanske på grund av, sin ställning som drottning instämmer hon inte med de teorier som hävdar att språk huvudsakligen är att betrakta som ett medel för maktutövning. Den medvetet positiva hållningen bottnar i att Margrethe har ett ovanligt rikt och mångfacetterat engagemang för språk och språkfrågor. Grunden för detta engagemang lades redan i barndomen och var delvis en direkt följd av hennes mångspråkiga bakgrund.

De danska, norska och svenska kungahusen är tätt sammanknutna. Äktenskap har ingått över de nordiska gränserna och nära familjerelationer har uppstått mellan hoven. Den svenske kungen, Carl XVI Gustaf, är kusin med den danska drottningen och de tillbringade barndomens somrar ihop. Drottningens mor, drottning Ingrid, var dotter till den svenske kungen Gustaf VI Adolf och hans engelskfödda första hustru, prinsessan Margaret. Ingrid gifte sig 1935 med den danske prinsen och sedermera kungen, Fredrik IX.

– Min mor var tvåspråkig på engelska och svenska, och så snart hon gifte sig lärde hon sig danska, berättar drottning Margrethe. Hon lärde sig danska mycket bra, men självklart inte utan accent. Min far tyckte att hennes accent var charmig! Jag hörde ibland sägas att jag bröt på mors accent därför att jag tog efter min mor.

På somrarna brukade de små danska och svenska prinsessorna – Hagesessorna – träffas på Sofiero, Gustaf VI Adolfs sommarslott utanför Helsingborg. Kusinerna från Danmark och Sverige lekte i den vackra slottsparken med utsikt över Öresund och Danmark. Drottningen har ett sommarminne från den sista sommaren där 1943, innan den hårdnande tyska ockupationen omöjliggjorde besöken.

– Jag var dryga tre år och har bara svaga minnen av att jag och min mor Ingrid besökte kusinerna på andra sidan Sundet, berättar drottningen. Jag förstod vad mina kusiner sade, men de förstod inte mig. Vi bilade hemåt – min mor körde själv – vi passerade Strandvejen på vägen mot Köpenhamn, och jag minns att jag bad min mor att lära mig svenska, så att mina kusiner kunde förstå vad jag sade.

Drottningens mor tog då itu med att läsa Elsa Beskows sagoböcker för Margrethe, men också – när tillfälle gavs – att tala svenska med henne. Eftersom det allt som oftast var en dansk barnsköterska som hade det dagliga ansvaret för Margrethe, så blev det ibland sparsamt med tid att träna svenskan. Drottningen minns att det var roligt att tala svenska, att uttala ett bekant ord på ett nytt sätt.

Efter krigets slut 1945 återupptogs sommarsemestrarna i Sverige och Margrethe kunde utöka sin svenska språkträning. Sommaren 1948 blev hennes lillasyster Benedikte sjuk och den danska barnsköterskan tillbringade sin tid på sjukhuset med Benedikte, vilket innebar att Margrethe fick mer tid för att umgås med sin mamma och prata svenska! Det var nu som hon på allvar fick grepp om det svenska språket och kunde tala det obehindrat tillsammans med andra svenskspråkiga barn som familjen umgicks med.

När Margrethe var tio-elva år fick hon liksom andra danska barn läsa svenska i skolan.

– Det var lite besvärligt, berättar drottningen. Lärarinnans svenska lät ju inte riktigt som den svenska hon var van vid.

– Jag visste att jag inte borde säga emot lärarinnan, men lite besvärligt var det allt att hennes uttal inte lät som mors. Men när det var min tur att läsa högt i klassen, då läste jag på mitt sätt i alla fall. Hennes systrar lärde sig också svenska. Prinsessan Benedikte, gift med en tysk prins, och prinsessan Anne-Marie, gift med den tidigare grekiske monarken, talar båda utmärkt svenska.

Hon funderar också på om nog inte det norska språket kanske påverkat hennes svenska, som färgats en aning av norskan.

När drottning Margrethe föddes den 16 april 1940 – bara några dagar efter den tyska ockupationen av Danmark – var Island fortfarande en del av det danska kungariket. Drottningen fick därför också ett isländskt förnamn, Þórhildur. Fast det betyder inte att hon kan isländska. Men hon har läst och fascinerats av den fornisländska litteraturen i danska översättningar. Däremot har hon lärt sig lite färöiska och när hon är på officiella besök där, håller hon alltid någon liten del av talen på färöiska.

26

”Jag tror man bör vara varsam med att skära ner på svenskan i Finland”

Drottningen är protektor för nordiskt samarbete, och är mycket mån om att vår täta kontakt mellan länderna ska fortsätta. Där menar hon att språket är centralt.

– Vi danskar slarvar med uttalet och det gör svenskarna också, vilket gör det svårt för oss att förstå varandra. Det är ju faktiskt helt fantastiskt att vi kan förstå varandra, anser hon och lovprisar den fantastiska rikedom som det är att kunna tala sitt eget språk, i stället för att vara hänvisad till ett främmande språk. Hon kommer också in på Finlands speciella situation, där allt färre lär sig svenska i skolan.

– Svenskan betyder ju att Finland får tillgång till resten av Norden. Jag tror att man bör vara varsam med att skära ned på svenskan i Finland, anser drottningen. Att använda engelska i kontakten mellan de nordiska länderna, det avvisar hon helt och fullt.

– Jag betecknar det som ett misslyckande om vi skulle börja använda engelska i kontakten mellan de nordiska länderna. Rätt språk på rätt plats, konstaterar drottningen. Engelskan är mycket viktig, men i det nordiska samarbetet hör den inte hemma. Hon anser också att vi alltför lätt tar in engelska låneord i de nordiska språken. Och där har Sverige varit tidigt ute, menar drottningen, och minns att man införde låneorden *tejp* och *att tejpa* långt tidigare i Sverige än i Danmark.

Drottning Margrethe var liksom sin morfar, den svenske kungen Gustaf VI Adolf, mycket aktivt intresserad av arkeologi. Hon åkte tillsammans med morfar till Italien där de deltog i utgrävningar av etruskiska lämningar som utfördes av svenska arkeologer. Här som tonåring lärde hon sig "vuxen" svenska; att kunna tala om allvarliga saker och använda vetenskapliga termer utanför vardagens begränsade rum. I dag anser drottningen att hennes svenska stannat kvar i det sextiotalspråk som hon lärde sig då. Det får nog anses vara en sanning med modifikation.

– De nordiska språken har verkligen helt skilda tonfall, menar Margrethe. Det är till exempel mycket olika klanger i svenskan och danskan. Framför allt handlar det om modulationen, det påpekade förresten redan min mamma. Svenskan har ett mycket högt tonläge, svenskarna lägger upp rösten i diskanten, medan danskarna talar närmare basläget. Dessutom så går svenskan upp och ned närmast likt en berg-och-dalbana, medan danskan ligger mer stabilt. Andra skillnader är uttalet av olika bokstäver.

– Danskarna skorrar på r:en i halsen om de alls uttalar dem, säger Margrethe. R:en rullas aldrig på tungan i danskan förutom i några enstaka dialekter. Andra ljud som på svenska uttalas helt annorlunda är bokstaven u som ju blir ett o på danska. Men svårast för alla danskar som vill tala bra svenska är förstås de svenska sje-ljuden. Inte många danskar klarar den gamla ramsan: "Försök sköta sjuhundrasjuttiosju sjösjuka sjuksköterskor på sjön"! Min svenska bakgrund har faktiskt smittat av sig på den övriga danska kungafamiljen, som uttalar sje-ljuden lite annorlunda än dansken i gemen, menar drottningen.

– Samma ord i svenska, norska och danska kan ju också ha vitt skilda betydelser. Ordet *rar* betyder på svenska snäll eller sällsynt, på danska betyder det vänlig eller trivsamt och på norska att man är lite konstig. Därför utesluter jag för säkerhets skull oftast det ordet när jag besöker Norge, ler drottningen.

Norge är annars ett av hennes favoritresmål och hon är nära vän med drottning Sonja. Tillsammans brukar de gå på tur och göra skidutflykter i den norska fjällvärlden. Vad talar då drottningen för språk i Norge? Norskans bokmål och danska är ganska lika i skriftspråket, men uttalet är annorlunda. Drottning Margrethe löser problemet med att tala en sorts tillämpad danska:

– Danska går utmärkt, bara jag gör mig mödan att säga *femti* och *seksti* och inte *halvtreds* och *tres*, skrattar drottningen och beskriver livligt de förvirrade miner som alltid uppstår när man säger de svårförståeliga danska räkneorden.

Att språk är både identitets- och kulturbärare råder det stor enighet om. Men betyder det att drottningen känner sig annorlunda när hon talar svenska jämfört med danska?

28

– Kanske litegrann, det blir på ett annat sätt, svarar hon. Till exempel så finns det skillnader i hur man använder språket vad gäller tilltal. När jag som liten lärde mig svenska fick jag aldrig säga du eller Ni till en äldre person så som vi gjorde i Danmark. I stället för att säga "vill Ni ha mer kaffe?" så sa vi på svenska "vill fröken Karlsson ha mer kaffe?". För mig i femton-sextonårsåldern var det ovant, men jag fick en tillsägelse av mor om jag använde tilltalet du eller Ni. Inte heller när jag talade med morfar, den svenske kungen, var det tillåtet. Han skulle alltid tilltalas i tredje person som "morfar", minns Margrethe.

– Sen finns det ju förstås skillnader som gör att ett översatt ord ibland blir till något annat: *lingon* som blev *tyttebær* på danska – det kändes och smakade som ett annat bär!

Drottningens bakgrund, men också hennes nuvarande vardag präglas av en mångspråkig miljö. Hennes make, prins Henrik, är ju fransman till ursprunget. Hennes båda söner, kronprins Frederik och prins Joakim, har hustrur födda i Australien och i Frankrike.

– Ibland blandar vi språken i en enda sörja, skrattar Drottningen. Min man är fransman och vi talar danska hemma för det mesta. Prinsgemålen förstår svenska, och påpekade tidigt att svenskan är enklare att förstå – de uttalar det mesta som de tänkt säga!

Drottningen och hennes syskon i den danska kungafamiljen var ju i praktiken trespråkiga redan som barn. Eftersom drottning Ingrid hade två modersmål, svenska och engelska, och kung Frederik IX var dansk, lärde sig drottningen engelska och danska som modersmål och fick sedan ett tredje modersmål – även om nu drottningen inte vill beteckna det som så – när hon lärde sig svenska i barndomen.

Hennes son, kronprins Frederik, talar inte felfri svenska, men har förmågan att anpassa det danska språket till en förståelig nivå för en svensk. Det visade han inte minst när han som en något andfådd deltagare i den svenska skidtävlingen Vasaloppet blev intervjuad på tv tidigare i år.

Svenskan präglar annars inte drottningens vardag särskilt mycket. Men om hon läser en bok av en svensk författare, så ska det vara på originalspråket och inte översatt. Hon njuter av ett väl hanterat språk.

– Välskriven svenska är grandios, men är kanske mer sällsynt i dag, funderar hon och prisar samtidigt elegansen i ett välformulerat svenskt tal. Särskilt uppskattar drottningen finlandssvenskan med sina sirliga vändningar på ibland lite gammeldags manér.

Drottning Margrethes språkbegåvning är frapperande, något som hon själv anser mest handlar om medfödd fallenhet. Alla tre i hennes syskonskara – hon själv, Benedikte och Anne-Marie – har haft lätt för att lära sig språk. Om hon ska ge något allmänt råd för språkinläring, så är det att umgås så ofta som möjligt med dem vars språk man vill lära sig. Dessutom är det naturligtvis så att ju tidigare man kommer i kontakt med ett språk, desto lättare blir inläringen.

29

Att tala och läsa ett språk obehindrat betyder dock inte alltid att man kan skriva det. Drottningen anser sig inte vara lika fullfjädrad på skriftlig svenska som på muntlig, men hon fick en del träning i barndomen.

"Om man inte lär sig språket blir man aldrig annat än en främling"

– På julen fick vi julkappar från kungafamiljen i Stockholm som vi skulle skriva och tacka för per brev. I och med det fick vi också träning i skriven svenska. Här fick jag snabbt lära mig att stava *tack* på svenska och inte *tak* som på danska. Det kunde ju annars bli lite tokigt.

Hennes språkontresse har lett till ett antal projekt som översättare. Till danska från både svenska och franska. Tillsammans med sin man har hon översatt Simone de Beauvoirs *Ingen är odödlig* (på danska *Alle mennesker er dødlige*). Hon tycker om de rika valörerna i det franska språket, liksom grammatiken och satskonstruktionerna som är mer finmejslade. Svårigheten med att översätta från franska till danska är att bevara innehållet utan att direkt lyfta över den mer komplicerade franska språkdräkten.

– För att uttrycka samma sak måste man vända på det en hel del. Det hela blev ju inte enklare av att *Ingen är odödlig* är en historisk roman som utspelar sig från tolvhundratalet ända fram till mitten av nittonhundratalet, och Simone

de Beauvoir använder olika tidstypiska språkdirakter beroende på vilken epok hon skildrar. Det var en krävande, men spännande utmaning att försöka hitta fungerande motsvarigheter på danska.

Hon beskriver poesi som det svåraste att översätta.

– En översättning av en roman är ju en sak, men i poesin förlorar man mycket vid översättningar, konstaterar hon. Drottning Margrete lovordar i samma andetag den poetiska svenskan som hon tycker är så vackert böljande. Fransk poesi har hon själv översatt – hon har nämligen tolkat sin mans diktning på danska.

– Det är fantastiskt intressant att få undersöka ett språk och försöka lyfta över det lilla extra som prinsgemålen vill uttrycka på danska.

Margrethe har också översatt Stig Strömholms trilogi *Dalen*, *Fälten* och *Skogen* som utspelar sig i frankerriket på fyrahundratalet. När hon läste romanerna tyckte hon att de var så fängslande och vackra att hon ville översätta dem. Så hon tog kontakt med Stig Strömholm som då var professor i juridik vid Uppsala universitet.

– Ett fascinerande arbete och man lär sig ju inte minst mycket om sitt eget språk när man översätter, säger drottningen. Hon talar om litteraturens betydelse för kulturen och språket, och talar man om danska så hamnar ju förr eller senare Hans Christian Andersen på tapeten. Margrethe uppskattar verkligen hans välformulerade och på ytan enkla meningsbyggnader, som dock ofta bär på mycket djupa undermeningar.

– Han har ett så poetiskt språk. Så fullt av vänlig ironi och stillsam humor, men ibland biter det också till litegrann. Hans sagor har haft stor betydelse för danska barns språkvärld. Det danska språket skulle inte se ut som det gör i dag, om det inte vore för sagorna. I hans tid tyckte många att hans språk var alltför folkligt och populärt, konstaterar Margrethe. En del ansåg det till och med vara utan litterära kvaliteter, eftersom han skrev så talspråkligt. Och trots att hans språk visst blivit lite gammalmodigt i dag, så påverkar det fortfarande danskan på ett positivt sätt.

Drottning Margrete har utöver språkfallenheten också ett stort intresse för måleri och andra konstformer. Varje torsdag viker hon eftermiddagen åt att kunna ägna sig åt sitt målande, och hon har haft flera utställningar. Hon har även gjort scenografi till Det Kongelige Teater.

- Vi kan ju inte leva utan att uttrycka oss på alla de sätt som vi har tillgång till. Även när vi talar uttrycker vi ju oss samtidigt med kroppen – vi gestikulerar. Att uttrycka sig själv kan också vara att använda färger, musik, sång och dans.
- Men ändå; utan språket kommer man ingenstans, konstaterar drottningen.

Språket och språken har spelat och spelar en av huvudrollerna i Margrethes liv och hennes glädje för att diskutera språk är inte att ta miste på. Men hon påpekar också några gånger under intervjun att hon kanske har en ålderdomlig syn på språk och att hon inte alltid är glad för hur de nordiska språken hanteras i skolorna i dag. Margrethe tänker tillbaka på sin ungdom; under tonåren hade hon både svenska och norska läseböcker i skolan. Hon läste flitigt svenska klassiker som Selma Lagerlöf och Esaias Tegnér. Drottningen blir lite eftertänksam.

Men så brister hon spontant ut i ett diktцитat av den svenske romantikern Erik Gustaf Geijer:

- Det brinnande hjärta, det klappar så fort...

Vi tror att vi förstår varandra, men det gör vi inte – ”svorskan” och SKAVLAN

Den norske journalisten FREDRIK SKAVLAN har gjort program för den norska televisionen under femton års tid. Sedan några år tillbaka sänds hans program med stor framgång också i den svenska televisionen. Hans talkshow har Nordens största tv-publik med sina tre miljoner tittare. För att alla ska kunna förstå talar han ”svorska” – en sorts blandning av svenska och norska. Det har retat en del språkvårdare i Norge.

Men för Fredrik Skavlan är själva språket inte det viktigaste. Huvudsaken är att vi förstår varandra, och där är han beredd att gå ganska långt. Han menar att vi kan glömma nordiskt samarbete om vi motarbetar engelskan. Och ska vi överhuvudtaget använda våra modersmål, så måste vi anpassa språken så att alla kan förstå: nordiskt modifierat uttal på danska, långsam norska och tydlig svenska med noga vald samnordisk vokabulär. Först då kan vi fördjupa det nordiska samarbetet.

34 – DET ÄR DEN GRYMMA SANNINGEN, ATT VI FAKTISKT INTE FÖRSTÅR varandras språk om vi inte anpassar oss! Vi tror att vi förstår varandra, men det gör vi inte. Det är en politiskt sett svår sanning.

Och det var även en svår sanning för Fredrik Skavlan personligen som plötsligt stod inför problemet att i tv-studion göra sig förstådd inte bara på norska – utan även på svenska. Hans populära talkshow skulle nämligen exporteras till Sverige.

Han löste dock problemet. Med hjälp av svorska.

– Det var en utmaning för norrmän att höra mig sitta där i tv-studion och tala svorska. Deras programledare, som de kände så väl genom åren, talade nu plötsligt ett språk som verkligen inte var ren norska, säger Skavlan. Plötsligt skulle norrmännen tolerera att jag satt där i tv-studion och "horade" till mitt språk!

Svorska är ett sorts praktiskt hopstuvat blandspråk som Skavlan använde för den ömsesidiga språkförståelsens skull. Och responsen var nog också lite blandad efter det första programmet: De flesta norrmän förstod att Skavlan var tvungen att tala svorska. De hade kanske egna erfarenheter av trögkommunicerande svenskar. Men somliga norrmän reagerade mycket negativt, och muttrade om språkförstörelse och en usel hantering av det norska språket. Svenskarna blev däremot jättegglade. De tyckte att de var jätteduktiga på att förstå norska!

Fredrik Skavlan har blivit Skavlan med både det norska och svenska folket numera. Han är ett ytterst välkänt ansikte i båda länderna och hans talkshow ses varje vecka i miljoners hem. Varifrån fick han då en så märklig idé som att göra tv i Sverige utan att kunna svenska?

– Det var väl strängt taget tre saker: min kärlek till en viss svensk skådespelerska, Norges ekonomiska framgångar och rena tillfälligheter.

Den viktigaste tillfälligheten var den att Sverige och Norge 2005 firade hundraårsminnet av unionsupplösningen. Därför föreslog Fredrik den norska televisionen att han skulle få göra ett specialprogram från Stockholm med de norska och svenska statsministrarna Kjell Magne Bondevik och Göran Persson. Det fick han och programmet sändes både på norsk och svensk tv.

– Kanske var det att Maria Bonnevie satt i publiken som gjorde att jag så gärna ville till Sverige, det menar i alla fall min producent, skrattar Fredrik. Programmet blev i varje fall en stor framgång, vilket gjorde att SVT hörde av sig och ville ha fler avsnitt av Fredriks talkshow. Man placerade hans program på fredagskvällar – på bästa sändningstid.

35

Prime time på norska i Sverige!?

– Javisst! Satsningen föll mycket väl ut och i dag sänds "Skavlan" i samma version, både på svensk och norsk tv.

Nu var det ju, enligt Fredrik, ytterligare en faktor som hade stor betydelse för att Skavlan-programmen fick en sådan framgång – över en miljon tittare redan första kvällen i Sverige – nämligen tillväxten i den norska ekonomin. 2009 kom siffror som visade att den norska ekonomin blivit större än den svenska. Svenskarna kunde inte längre se på Norge som en lillebror, utan möjligtvis som en lillebror som vuxit upp och blivit stor och stark. Och rik. Denna förändring i maktbalansen mellan Sverige och Norge har gjort svenskarna öppnare gentemot Norge. Fredrik konstaterar på svorskengelska att det var "akkurat en lyckosam tajming för talkshowen". Och i dag är Skavlan det enda riktigt stora underhållningsprogrammet som produceras på nordisk basis.

Med sin bakgrund som skrivande journalist kände sig Fredrik tvungen att tänka igenom sitt språk och sin språkanvändning mycket grundligt. Det kunde vara lätt hänt att gå vilse i de norsk-svenska språklabyrinterna och hamna i ett språk som var både uddlöst och svårbegripligt.

– Jag kom fram till att jag har ett mycket osentimentalt förhållande till språk, slår han lika osentimentalt fast. Språk har först och främst en funktion: vi ska kunna kommunicera med varandra. I min situation måste jag kunna kommunicera –

inte bara med mina tv-tittare, utan också med min svenska personal, med den svenska studiopubliken och naturligtvis med gästerna i programmet.

– För mig är alltså språk kommunikation, och för att förstå varandra måste vi alla kunna kompromissa, säger Fredrik. Språkutveckling är något som sker kontinuerligt. Han tror inte att det kommer att hända att alla nordbor plötsligt en dag överger sina modersmål och uteslutande börjar tala engelska.

36

”Det enda som betyder något för mig är förståelsen – själva språkhanteringen är meningslös”

– Nej, det är i kompromisserna som utvecklingen av våra språk sker, menar han. Att vi talar annorlunda i dag än för trehundra år sedan handlar om jämkningar och anpassningar. Det är helt naturligt att vi i en modern medietid, där nationsgränserna bryts ner, kommer att kompromissa allt mer i vår språkanvändning, tror Fredrik. Om vi ska kunna hitta en gemensam skandinavisk, eller varför inte nordisk känsla, så måste vi kunna kompromissa med våra språk.

Fredrik tar vår intervju som exempel. Han talar svorska för att vi lättare ska förstå vad den andra säger. Han skulle naturligtvis kunna insistera på att använda oblandad norska, men då är han rädd för att vår kommunikation skulle gå förlorad och jag skulle sitta där med tom blick och ett fånigt leende. Samma sak i studion – här gäller det att kryssa mellan de svåra orden som inte är gemensamma för språken, och att använda språkliga metaforer och referenser som alla kan förstå. Att inte till exempel säga att man jobbar i REMA 1000 utan att förklara att det är Norges motsvarighet till ICA.

Humorn är alltid en svårighet. De norska gästerna må vara aldrig så roliga (vad nu det ordet betyder i svorskans språkvärld!), men de svenska skratten uteblir om man inte förstår poängen på grund av språksvårigheter. Och naturligtvis vice versa.

– Mycket av vår humor är ju rent språklig. Hur mycket leker vi inte inuti våra språk med ordens valörer och betydelser? Det är alltid en utmaning att inte bli platt när man ska förmedla humor på svorska.

En debatt som följt programmet i spåren är beslutet om att programmet ska förses med textremsor.

Stora delar av den svenska och norska publiken tycker att det är onödigt. De menar att vi kan förstå varandra utan översättning.

– Jag är en varm försvarare av textningen, säger Fredrik. Av samma skäl som jag talar svorska, så vill jag texta allt för att förbättra kommunikationen och förståelsen. Jag vet att vi inte förstår varandra tillräckligt bra, det har jag tusen exempel på. Jag vill göra allt i min makt för att förståelsen ska bli bra. Det enda som betyder något för mig är förståelsen – själva språkhanteringen är meningslös. Och prestige ska absolut inte in i språkanvändningen.

37

– Låter vi det gå prestige i våra språk, så blir vi väldigt ensamma människor. Det betyder inte, hävdar Fredrik, att alla borde tala ett skandinaviskt blandspråk. Det betyder bara att vi ska använda alla hjälpmedel som står till buds för att vi ska kunna förstå varandra riktigt bra: tolkning, översättning, textning och språkblandning.

Det finns nordbor som kan tala blandad skandinaviska, så att alla i de skandinaviska länderna kan förstå. Fredrik nämner den danske skådespelaren Mads Mikkelsen som varit gäst i hans program. Ari Behn, som är gift med den norska prinsessan Märta Louise, har talat flytande svenska i Skavlan till många norrmäns förtret. Men just den prestige ödelägger vår kontakt mellan länderna, menar Fredrik.

– Mitt program är nog den enda talkshowen i hela världen som försöker göra språket oviktigt. Språk ska inte vara styrande i valet av gäster. De bästa gästerna ska väljas oavsett språk, säger Fredrik. Har jag en gäst som talar italienska eller tyska, då tolkar vi med hörsnäckor. Men om en engelskspråkig person är med i programmet slår vi alla om till engelska, det känns naturligt. "Broken English" är en stor tillgång.

– Också i vår kommunikation med danskar, understryker Fredrik. Han menar att vi ska acceptera att danska är svårt att förstå och att vi ibland måste ta till engelska för att kommunicera, precis som han gör i sina program. När Lone Frank – en känd dansk vetenskapsjournalist – gästade programmet, då talades det engelska med de andra nordborna.

– Om vi motarbetar engelskan och ser på den som ett hot och inte som ett verktyg, då får vi problem. Den är inte ett hot mot vår nationalitet, språkkänsla eller identitet. Motarbetar vi engelskan, ja då kan vi glömma allt nordiskt samarbete, menar Fredrik.

Det gäller inte enbart svårigheterna med danskan, utan i än högre grad finskan och isländskan, som för de flesta andra nordbor är helt oförståeliga språk.

Fredrik vill att jag inte ska tänka på vilket språk han talar under intervjun, och byter ibland ut kanske fler ord än nödvändigt.

38 – Den enda lilla integriteten jag har kvar, skrattar han, är att jag behållit mitt norska tonfall. Det är nog också grunden till att norrmännen slutligen accepterat att jag talar svorska, tror Fredrik. Eller också är det för att vi norrmän alltid haft en generös attityd till olika dialekter, och i Norge finns det verkligen vitt skilda dialekter. Nu till och med svorska!

"Låter vi det gå prestige i våra språk så blir vi väldigt ensamma människor"

Varför tror han då att Skavlan-programmet är det enda exemplet på ett internordiskt underhållningsprogram? Där har han ett tankeväckande svar:

– Vi gör inget väsen av språket, det är inte språket som är huvudsaken, konstaterar Skavlan och berättar att han får otaliga förfrågningar om att tala vid olika norsk-svenska sammankomster, men att han alltid tackar artigt nej.

– Mitt projekt går ju ut på att folk ska glömma att jag är norrmän i Sverige, säger Fredrik. Men också omvänt. Han vill att norrmännen ska glömma att han blandar in svenska i sitt norska språk. De ska bara känna att jag tillhör dem, oavsett språk. Och han är också noga med att understryka att Skavlan-programmen med sina tre miljoner tittare inte alls har som främsta utgångspunkt att realisera något sorts språkprojekt, eller ens att främja nordiskt politiskt samarbete. Hans ambition är faktiskt bara så enkel som att göra bra public service-tv. Om programmet sedan som bieffekt utmanar och berikar vår identitet och språktillhörighet är det ju bara bra, tycker han.

Men den broderliga samhörigheten mellan Sverige och Norge då?

– Jo, den kanske inte alltid finns där i vardagen, menar Fredrik. Men den finns när vi möts på en sandstrand i Thailand – då är vi broderfolk. Och samhörigheten finns verkligen när vi drabbas av katastrofer som den på Utøya förra sommaren. Då fick vi alla en extremt stark känsla av att vara skandinaviska.

Han berättar om befolkningen på sin svenska sommarö, som flaggade på halvstång och deltog djupt i den landssorg som drabbade Norge. Detta visar på en naturlig samhörighet utan politiskt tvång uppifrån, säger han.

Kommer då Skavlan-programmen med sina stora tittarsiffror att påverka språkbruket i Norge och Sverige? Det är inte otänkbart, menar Fredrik:

– Vårt program är kanske en del av en större utveckling. Man byter ut de mest svårförståeliga orden och på lång sikt slipas de mest dramatiska skillnaderna bort, så att de skandinaviska språken på sikt blir mer som dialekter av samma språk, spekulerar han.

– Allt för kommunikationen och förståelsen! avslutar Fredrik Skavlan.

Han har sagt det förut. Och han menar det.

Fredspristagaren blåser eldupphör: – Lagen säger att vi har två språk. Och därmed basta.

MARTTI AHTISAARI fick Nobels fredspris 2008 för arbetet med att nå fredliga lösningar på internationella konflikter. Han har befunnit sig i många konfliktcentrum och lyckats få parterna att lägga ned vapnen och sluta fred. Inte minst viktig var hans insats vid statusförhandlingarna i Kosovo.

Kanske är det därför han så envist låter bli att kalla den finska språkfrågan för ett problem.

– Det står i grundlagen att Finland har två språk: finska och svenska. Som alla medborgare i ett laglydigt land ska man inte bryta mot lagen, menar Ahtisaari, och vill lägga debatten om ”tvångssvenskan” på is.

Tiden som Finlands president gjorde honom bergfast övertygad om betydelsen av att värna de båda officiella språken i Finland:

– Genom att hålla fast vid att finländarna ska lära sig svenska bäddar vi för att behålla det nordiska samarbetet. Att jag kommer från ett nordiskt land har hjälpt mig enormt för att klara mina fredsuppdrag i världen, hävdar han bestämt.

44 **ETT STENKAST FRÅN HAMNEN I HELSINGFORS** ligger kontorslokalerna som hyser det av Martti Ahtisaari startade Crisis Management Initiative. Här har Ahtisaari sitt dagliga värv. På väggen i hans rum hänger diplomaten från Nobelkommittén i Oslo med prismotiveringen: *For his important efforts, on several continents and over more than three decades, to resolve international conflict.*

Man behöver inte sitta länge och samtala med Martti Ahtisaari för att upptäcka ett stadigt och en smula lakoniskt lugn hos honom – ett lugn som har varit en avgörande tillgång under alla de konflikter han hanterat. Och ett lugn som han bibehåller i den upphettade finska språkfrågan. För trots att populistpartiet Sannfinländarna fick närmare tjugo procent i valet våren 2011, där man kritiserade språkobigatoriet i den finska skolan, och trots att Finlands alla medier är fyllda av debattartiklar, insändare och politikerutspel i språkfrågan, vill Ahtisaari dämpa upphetsningen:

– Den finska språkfrågan är en icke-fråga, "a non-question", som det heter på diplomatspråk, fastslår Ahtisaari.

Martti Ahtisaari föddes 1937 i den karelska staden Viborg som kom under ryskt styre efter andra världskriget. Hans mor flydde undan de värsta krigshandlingarna och tog med honom till Kuopio i Norra Savolax, där han tillbringade det mesta av sin barndom. Föräldrarna var finstalande, men hans farfarsfar var norsk och gift med en svenska, så farfar och de andra i fäderneshemmet talade svenska. När han räknar ut sitt påbrå kommer han fram till att han har 12,5 procent norskt blod och lika mycket svenskt, medan de övriga 75 procenten tillfaller Finland.

När Martti var femton år flyttade familjen till Uleåborg. Flytande svenska lärde sig Martti tala i farföräldrarnas hem, i finska skolan och – i Pakistan!

Efter universitetsutbildningen till lärare och ett års tjänst i Finland ville den unge Martti ut i världen. Han kom till Pakistan och arbetade där i tre år. Arbetskamraterna var svenska och nu föll det svenska språket på plats. Sedan dess har han varit en stark försvarare av det svenska språkets ställning i Finland, och aktivt tagit del i arbetet med att behålla det språkobligatorium som infördes i den finska grundskolan på 70-talet. Han har också, på uppdrag av Svenska Finlands folkting, lett en statlig utredning: "Handlingsprogrammet för ett Finland med två levande nationalspråk". Där lägger utredningen fram ganska långtgående förslag på hur de två nationella språken ska stärkas i Finland. På frågan om hur han vill beteckna språkstriden i Finland i dag, blir han inte svaret skyldig:

– Det finns inga allvarliga språkstrider i dag. Sannfinländarnas kritik av "tvångssvenskan" har inte varit framgångsrik, menar han. Han ser snarare partiet som en samling marginaliserade medelålders män som blivit förbisprungna av duktiga kvinnor, en "medelåldersmännens revolt".

Debatten pågår dock i ganska oförminskad omfattning i Finlands offentliga rum. På debattsidor, i partiprogram och på radio och tv kan oenigheten mellan finsk- och svensktalande uppfattas som avsevärd.

– Hittar man inget annat att debattera, så måste man ta till språkfrågan, noterar han stillsamt.

Den nationella rapporten konkluderar att finska och svenska är Finlands officiella språk.

– Och därmed är det ju avgjort, slår Ahtisaari fast. Grundlagen har ingen hittills satt sig emot och här gäller det att följa lagen precis som i andra sammanhang. Språkfrågan ska hanteras som andra lagfrågor, menar han. En lag är till för att följas. Sedan kan det naturligtvis finnas problem i praktiken; som när man till exempel ska få ett ärende behandlat hos en myndighet, och det inte finns personal tillgänglig som kan handlägga det på det aktuella modersmålet.

– Ett annat exempel på att språkfrågan lugnat ner sig är Svenska folkpartiets ändrade politik. Tidigare baserade partiet sitt partiprogram på värnandet av det svenska språket. Men nu har partiet fått en ny ledare, Carl Haglund, och mycket talar för att Svenska folkpartiet överger språkfrågan som sin centrala fråga och i stället övergår till att bli ett mer allmänt liberalt parti, förutspår Ahtisaari.

Vad är då nyttan med att bevara svenskobligatoriet och att låta alla i Finland lära sig svenska i skolan? Ahtisaari pekar återigen på grundlagen som slår fast att Finland är ett tvåspråkigt land. Som nummer två kommer det nordiska samarbetet. Han känner till att det finns tjänstemän vid det finska utrikesdepartementet som föreslagit att det borde talas engelska i nordiska sammanhang.

46 – Det kommer aldrig på fråga, slår den tidigare presidenten fast med enfaset. Man kan inte samarbeta lika intimt ihop om man skulle arbeta på ett främmande språk som engelskan. Det går inte att skapa sådana vänskapsförbindelser med ett främmande språk. Ahtisaari hänvisar till historien och vår sammanflätade bakgrund. Finland är en del av Norden.

– Jag har haft enorm nytta av att jag identifierat mig med Norden – särskilt i internationella sammanhang. Vi är integrerade vad gäller kultur, litteratur och ekonomi. Vart jag än åker i världen kan jag vända mig till de andra nordiska ambassaderna och få hjälp om jag behöver.

President Ahtisaari tycker att den unga generationen i Finland ibland har ett kort minne. De har glömt den sovjetiska tiden när Moskva utövade ett stort tryck på finsk politik. Under den tiden var det oerhört viktigt att Finland hade ett samarbete med de övriga nordiska länderna, menar han.

Nu vill fredspristagaren Ahtisaari ta ytterligare ett steg i världen för att stärka demokratins roll – med den nordiska utvecklingsmodellen som förebild.

– Vi har varit för blyga med att visa världen hur bra vårt nordiska samhällssystem fungerar! konstaterar han stolt och fortsätter:

– Vi behöver inte råkapitalism eller socialism. Vi behöver en ansvarig marknads-ekonomi – den som råder i Norden, säger han. Kina med sina 1,3 miljarder och Ryssland med sina 142 miljoner människor borde inte vända sina blickar mot USA när de ska utveckla sina samhällen i demokratisk riktning, utan i stället titta på Norden. Här kan de se hur bra våra utbildnings- och hälsovårdssystem fungerar. Vi borde vara mer öppna med att förklara hur vi byggt våra samhällen och visa att den kunskapen kan överföras till samhällen som Kina och Ryssland.

– En viktig uppgift för det officiella nordiska samarbetet borde å ena sidan just vara att ta en aktiv roll i att marknadsföra den nordiska utvecklingsmodellen, och att på så sätt kunna bidra till att minska fattigdomen i världen.

Det skulle å andra sidan samtidigt tvinga de nordiska länderna att bevara vår lyckosamma nordiska modell med ett samhälle utan alltför stora inkomstskillnader. Han kommenterar i sammanhanget med förvåning, och inte utan upprördhet, det patent som Socialdemokraterna i Sverige nyligen fått hos det svenska Patent- och registreringsverket för uttrycket "den nordiska modellen".

– Som om ett parti i ett enskilt land skulle kunna äga den nordiska devisen! Just nu arbetar presidenten, stödd av de andra nordiska länderna, med att förespråka Finlands medlemskap i FN:s säkerhetsråd. Även i detta sammanhang kommer han att lyfta fram den nordiska utvecklingsmodellen.

47

Martti Ahtisaari fick Nobels fredspris för sitt engagemang i internationella konflikter. I hans arbete som fredsmäklare spelar språket självklart en viktig roll.

– Fast inte den viktigaste, konstaterar han. Men visst, ibland handlar det om att finna de rätta valörerna i språket, den rätta beteckningen.

I de inledande delarna av en förhandling ska man alltid försäkra sig om att alla förstår sakfrågan på samma sätt, understryker Ahtisaari. I Acehprovinsen talade de stridande parterna samma språk, men de hade trots detta inte talat med varandra. Förhandlingarna fördes på engelska under ledning av president Ahtisaari som också kunde tala svenska med frihetsrörelsens ledare under pauserna, eftersom flera av dem var bosatta i Stockholm sedan många år.

"Det finns många exempel i historien på stora statsmän som fått sin retorik avsevärt förbättrad av en skicklig tolk."

– Det viktigaste är att de börjar diskutera sinsemellan på sitt eget språk. Sedan kommer ju det grundläggande faktumet i all konflikthantering: att det riktigt stora arbetet börjar efter att fredsavtalet slutits. Då ska kommunikationen mellan parterna ta sin början. Administrationen ska tillsättas, arbetet med återuppbyggnaden av de krigshärjade områdena ska hanteras. Då krävs språk och kommunikation för att det hela ska fungera. Man måste ha utbildat folk, man kan inte bara ta sina vänner. I stället måste man försöka rekrytera kunniga medarbetare för att få den kompetens som erfordras i återuppbyggnadsarbetet.

Annars är det tolkning och översättning som gäller, och Ahtisaari har stor tilltro till tolkarna i samband med fredsförhandlingar.

– De är duktiga och professionella och man kan lita på dem. Ofta är det så att tolkarna är bättre på att uttrycka sig än de som tolkas. Det finns många exempel i historien på stora statsmän som fått sin retorik avsevärt förbättrad av en skicklig tolk.

48 Men återigen, presidenten tycker inte att språkfrågan är det centrala i hans arbete som fredsmäklare. I dag talar dessutom de flesta i ledande ställning runt om i världen en hygglig engelska. Och visst anstränger sig parterna för att göra ett gott intryck på medlaren genom ett välbalanserat språk. Ahtisaari är glad för engelskans intåg som världens "lingua franca". Men han hoppas samtidigt på att dess utbredning inte ska inkräkta på viljan att behålla sina egna språk och att lära sig andras språk.

"Jag vill inte ens debattera det! Jag har inte hört någon som under min livstid krävt att grundlagen ska ändras – inte ens Sannfinländarna."

– Ju fler språk man kan, desto bättre, tycker Ahtisaari, och ångrar att han i ungdomen inte lärde sig ryska, vilket erbjöds i skolorna på den tiden.

Själv hanterar han engelska obehindrat efter sin framgångsrika karriär i världssamfundet. Nu har han sedan år 2000, då han med stöd av donationer startade Crisis Management Initiative (CMI), arbetat med att hantera projekt med koppling till olika konflikthärdar i världen. I bland annat Afrika, Asien och i Svartahavsområdet pågår sådana projekt- och försoningsarbeten kring olika fredsfrågor. CMI är en organisation som har engelska som det självklara arbetsspråket, eftersom ungefär hälften av medarbetarna är icke-finländare. Omvärldsbevakning är viktigt i arbetet och presidenten har Financial Times och Herald Tribune på sin tidningshylla och läser dem dagligen för att få en global överblick. Hans medarbetare läser också nyheter på franska och tyska.

Bland tidningarna ligger även en inhemsk tidning med en förstasidesrubrik där den finsksvenska språkfrågan beskrivs som konfliktfylld.

– Om den frågan ska betecknas som en konflikt, då har man nog aldrig upplevt konflikter!

Ahtisaari understryker ännu en gång i intervjun att svenskans ställning inte är något problem i Finland:

– Jag vill inte ens debattera det! Jag har inte hört någon som under min livstid krävt att grundlagen ska ändras – inte ens Sannfinländarna. Så länge som vi har den grundlag som vi har, så måste varje regering följa den mycket noga. Finns det då politiska krafter som skulle kunna förmå Finland att bli enspråkigt finskt?

– Det vill jag helst inte ens tänka på, säger presidenten. Vi behöver svenskan – särskilt vi som är finskspråkiga. Jag har kritiserat mina svenskspråkiga vänner för att de slår om till finska när de träffar mig. Hur ska jag kunna försvara svenskan om mina vänner inte ens törs prata svenska med mig! Men efter mitt påpekande talar de flesta numera svenska med mig!

49

Ahtisaari funderar över medias roll i samhället och i språkdebatten. Att språkfrågan trots allt fått den dignitet som den har, kan i all väsentlighet bero på att media föredrar konflikter framför samstämmighet, funderar han. Och slår fast att också på den punkten är Finland en västlig demokrati med tryckfrihetslagstiftning och fria medier!

– Jag tror att vi fått en mer nyanserad debatt om svenskans roll i Finland på sistone. Jag hoppas att barnen och särskilt föräldrarna ska stödja och förstå vikten av att lära sig svenska i skolan. Föräldrarna ger ju sina barn ytterligare ett medel för framgång i livet och samhället.

– De slipper ju att, som jag, åka till Pakistan för att lära mig svenska, skrattar han.

Världens språk får sitt hem på Island

- Det finns inga små språk. Alla språk är stora i sina hemländer. Den som slår fast detta heter AUÐUR HAUKSDÓTTIR och är direktör för Vigdís Finnbogadóttir-institutet, ett språkinstitut på Island som nyligen fått UNESCO:s tillstånd att inrätta ett internationellt språkcenter. Det har uppkallats efter den tidigare isländska presidenten Vigdís Finnbogadóttir, som livet igenom kämpat för den språkliga och kulturella mångfalden i världen och dessutom främjat användandet av de nordiska språken i en rad sammanhang. På detta forskningsinstitut bedrivs kvalificerad forskning om språk, kultur, språkundervisning och översättning – allt i syfte att främja språkkunskaper och öka medvetenheten om språkens kommunikativa och kulturella funktioner.
- I den moderna världen finns det inte längre ett folk med ett språk, utan olika folk med många språk, hävdar Auður.

- 52 **PÅ ISLAND FINNS DET FÄRRE ÄN TJUGO BYGGNADER** som är äldre än tvåhundra år. Island var ett fattigt land och invånarna byggde sina hus av torv och sten som lätt förstördes av jordskalv, vind och väder. Först på 1800-talet började man bygga hus som på sikt kunde stå emot klimatet på denna ö mitt ute i Atlanten, halvvägs till Amerika.
- Vår kultur och våra rötter finns därför inte i arkitekturen utan i språket – i det som är nedtecknat i vår fornisländska litteratur, och det språk vi ärvt från tidigare generationer. Det isländska språket med sina inhemska och importerade ord beskriver våra rötter, erfarenheter och relationer genom historien. Vårt ursprung finns i texter och i vårt talspråk, vilket betyder att språket är den stora källan för att få kunskap om livet i forna dagar, säger Auður Hauksdóttir, som förutom sitt ledarskap för Vigdís Finnbogadóttir-institutet också är docent i danska på Islands universitet. Genom det danska språket kan hon även förstå och hantera norska och svenska.
- Island befolkades ursprungligen övervägande av norrmän från den norska västkusten och det isländska språket är sprunget ur den tidens norska. En stor del av det äldsta språket är gemensamt i Norden. Ord som *fjäll*, *vatten*, *hav*, *hand*, *fot*, *kropp* och *sjöfart* är urgamla och är fortfarande möjliga att förstå över de nordiska språkgränserna. Denna gemensamma språkgrund gör att vi känner oss besläktade även om dagens språk utvecklats åt olika håll. Auður pekar på Islands isolerade geografiska läge. Det är en av förklaringarna till att det isländska språket inte påverkats utifrån och förändrats i samma utsträckning som de skandinaviska språken. Dagens isländska ligger också betydligt närmare fornnordiskan än dessa.
- När detta är sagt måste dock bilden kraftigt modifieras. Just genom sin avlägsna belägenhet i Nordatlanten, och eftersom man alltid har varit beroende av internationella kontakter, har islänningarna blivit framstående sjöfarare som knutit långväga förbindelser. Härigenom har språket utsatts för åtskillig

påverkan och förändring. Inte minst bibelöversättningen som färdigställdes 1584 – trettiofyra år efter att Danmark fick sin översättning – fick mycket stor betydelse för berikandet och utvecklingen av det isländska språket, och innebar att kyrkospråket blev helt och hållet isländskt.

– Språket förbinder oss med utlandet, i vårt språk kan vi avläsa hur vi har utvecklats som folk genom kontakter med andra länder, menar Auður. Eddadikten Hávamál, som lär oss mycket om nordbornas livsåskådningar under vikingatiden, innehåller åtskilliga betraktelser om hur man bör umgås med främmande människor. Islänningar har alltid varit mycket beroende av handel och andra kontakter och har, efter att de åkt ut i världen, återvänt och berikat sin hemkultur. På Island har man ett uttryck för detta: "Heimskt er heimaalið barn", vilket ungefär betyder "det barn som bara uppfostras hemma blir väldigt snävt i sin tankegång".

53

"Alla de nordiska språken ger oss tillgång till samma kultur och är egentligen variationer på samma tema"

– Vi vill ha denna öppna kontakt, det är en strategi som vi tillämpat i mer än tusen år, säger Auður, och berömmar sitt fredliga Island som aldrig varit i krig. Det isländska språket bär på starka kulturella bindningar till Norden. Den fornländska diktningen är i många bemärkelser fornnordisk – den handlar inte bara om Island utan om hela Norden. Alla de nordiska språken ger oss tillgång till samma kultur och är egentligen variationer på samma tema.

– Samhällena liknar varandra i så hög grad att det kan avläsas i språket: ideologier, synen på mänskliga rättigheter, vår demokratisyn avspeglas i våra språk. Begreppen och orden har i stort sett utvecklats parallellt i våra respektive språk, referenserna är de samma. Språket bevarar våra tankemönster, vår kultur och vår inställning till demokrati. Friheter och rättigheter finns inbyggda i språket och bär med sig föreställningar som ständigt påverkar våra samhällen, anser Auður.

Hon kan inte nog betona vikten av att behålla de nordiska språken i det officiella nordiska samarbetet. Att helt övergå till engelska för att underlätta för finsktalande, grönländare och islänningar vill hon inte höra talas om. De skandinaviska språken fungerar som ett lim och skapar kontakt i sig. Hon tar det isländska förhållandet till Färöarna som exempel: isländska och färöiska liknar varandra och kan lättare förstås över gränserna jämfört med de skandinaviska språken.

– Jag tror att likheterna mellan språken är en viktig orsak till att islänningar och färingar står så folkligt nära varandra. Grönland ligger närmare rent geografiskt, men där sätter språket tydliga gränser, menar Auður.

I och med att vi kan förstå och tala med varandra i Norden och dessutom har liknande värderingar i många angelägna frågor, så kan vi också ofta uppträda gemensamt och tala med en röst i världen. Hon menar att vi naturligtvis också ska använda oss av engelska, men då mer som ett hjälpspråk med vars stöd vi kan agera internationellt och överbygga kommunikationssvårigheter.

54

Hur ska vi då fortsättningsvis lära varandras språk och se till att språken i Norden överlever?

”Det finns inga små språk. Alla språk är stora i sina hemländer. Precis som på Island. Det är kanske ett litet land, men språket är stort. Det rymmer hela världen.”

– Vi kan inte ta något för givet, säger hon. Vi måste slåss för våra språk och våra språkliga värderingar och skapa förhållanden som gör att våra språk frodas och utvecklas. De moderna kulturella förhållandena i samhället är komplicerade. Men liksom vi här på Island måste stå emot när naturen ibland tar makten, så måste vi också kunna stå emot den kulturella utvecklingen när den blir alltför styrd av kommersiella intressen och tillfälliga modetrender – den är ingen orubblig naturlag.

Auður tycker att EU kan vara en förebild när det gäller språkhantering. Där har man lagt stor vikt vid att låta alla medlemsländer få agera på sitt eget språk. Där är tolkning och översättning viktiga instrument. Den hållningen kan vi också ha i Norden när språkkunskaperna fallerar, menar Auður.

– Språket har stor betydelse för innehållet i samarbetet. Tänk om EU hade bestämt att något av de stora språken – kanske franska eller tyska – skulle vara ett gemensamt arbetsspråk för hela unionen, då hade samarbetet sett fullständigt annorlunda ut.

– Det finns ju inga små språk, konstaterar Auður. Alla språk är stora i sina hemländer. Precis som på Island. Det är kanske ett litet land, men språket är stort. Det rymmer hela världen.

Omvänt rymmer världen många språk. Man räknar med att det finns närmare sjutusen olika språk i världen, varav många är ganska okända och utan skriftspråk. Ett flertal av världens språk har redan försvunnit och ännu fler är hotade. Orsakerna till detta är den globala och politiska utvecklingen, de demografiska förändringarna och det faktum att främmande språk har fått en alltför dominerande ställning, vilket ofta försvagar lokala språks status och funktion. Hotet mot den lingvistiska mångfalden i världen är allvarligt. Vigdís Finnbogadóttir-institutet i Reykjavík startades för tio år sedan vid den humanistiska fakulteten på Islands universitet. Islands tidigare president, Vigdís Finnbogadóttir, bidrog aktivt till att driva språkfrågorna och hon blev sedermera också världens enda språkambassadör i UNESCO:s regi, en titel hon fortfarande innehar. Tanken med institutet är att fördjupa språkkunskaperna i samhället, öka medvetenheten om språkens betydelse för mänskligheten samt studera och främja kulturutbyten mellan länder.

På det sättet vill man bidra till att öka kontakterna med personer av utländsk härkomst och höja den kulturella kompetensen både på individnivå och i samhället som helhet. I den accelererande globaliseringen, där hela världen blivit en arena för samarbete, handel, forskning och utbildning, vill institutet lyfta fram språkkunskaper och kulturell kompetens som en nyckel till framgång. Det är institutets ambition att på alla sätt föra vidare Vigdís Finnbogadóttirs arbete med språk, kultur och kommunikation.

Vigdís Finnbogadóttir-institutet kommer fortsatt att vara en del av Islands universitet, men nu skapas också ett UNESCO-projekt som kommer att få status som ett FN-organ för världens språk. Där kommer verksamheten att inrymmas i ett eget hus som ska uppföras i hjärtat av Reykjavík. Forskning kring översättning, språkinläring och språkmedvetenhet blir huvudspåret i arbetet i det internationella forskningscentret.

Det kommer också att byggas upp ett språkmuseum som dessutom ska fungera som ett upplevelsecentrum. Många problem kring hur man rent praktiskt ska kunna visualisera språk och språkfrågor i museiform återstår att lösa, men klart är att språklig och kulturell mångfald ska stå i centrum liksom kulturell förståelse och språkliga upplevelser. Den tekniska utvecklingen kring språkhantering utvecklas snabbt och Auður välkomnar den. Ambitionen är att utnyttja IT och modern språkteknologi i museet. En idé är till exempel att ett barn ska kunna säga något på sitt eget språk till en språkrobot som översätter och röstbearbetar, så att barnet får tillbaka sitt påstående på ett annat språk, men med sin egen röst.

De isländska skolbarnen lär sig danska i grundskolan i fyra år och fortsätter sedan studierna på gymnasiet. Men den danska språkförståelsen sjunker hos den yngre befolkningen.

– Det är synd, säger Auður, och menar att barnen i grundskolan inte alltid förstår vilken nytta man får av att kunna ett annat nordiskt språk när man blir vuxen. Under finanskrisen på Island har många islänningar åkt till Norge för att arbeta, och tidigare åkte också många till Sverige. De flesta som läser på utländska universitet bedriver sina studier i Danmark och har stor nytta av grundskolans språkkunskaper.

56

"Ideologier, synen på mänskliga rättigheter, vår demokratisyn avspeglas i våra språk"

Sagan, språket, litteraturen – Island är ordens hemvist och berättelsernas förlovade land, med flest författare och flest sålda böcker per capita. Men litteraturen har även gjort Island globalt närvarande; utifrån sina nordiska rötter har den fornisländska litteraturen spritts över hela världen.

– Vår fornisländska diktning är världslitteratur. Den nyöversätts ständigt, just nu bland annat till tyska och nordiska språk. Men Auður poängterar också den moderna litteraturen och dess betydelse för språket och kulturen. Här har inte minst Nordiska rådets litteraturpris haft stor betydelse för att lyfta fram intresset för de nordiska grannländernas språk och kultur.

– Man kan inte öppna munnen på Island utan att bli en del av historien, skojar Auður, och syftar på all den litteratur som fortfarande skrivs. Och i nutiden fortsätter utvecklingen: studenter och arbetspendlare kommer tillbaka med nya ord och nya kunskaper. Här är vidsyntheten den största vinsten, menar Auður. Återvändarna tillför språket och kulturen sin erfarenhet. Vi ska verkligen inte beskriva internationellt utbyte som "brain drain", utan hellre som "brain gain".

I medierna på Island och i andra nordiska länder pågår dock jämsides en språkutveckling som kanske inte alltid är av godo. Världsomspännande modetrender uppblåsta av marknadskrafter urlakar substansen i språken. Orden utnyttjas och förtunnas. Texterna blir alltmer fragmentariska och korta. Men, påpekar Auður med ett leende:

– Vi ska komma ihåg runorna och runskriften – det är korta texter det! Och lakonismerna i sagorna, vilken uttrycksekonomi!

Ett språk som isländskan berövas nog inte i första taget sin åskådlighet och kraft. Tänk bara på det isländska ordet för idé – *hugmynd* – alltså en bild man har i tankarna. Eller se och hör vulkanismen i ett ord som inte gärna kan bli mer isländskt: *eldfjall*!

As the cool stream gushed over one hand she spelled into the other the word water... Suddenly I felt a misty consciousness as of something forgotten... and somehow the mystery of language was revealed to me... w-a-t-e-r meant the wonderful cool something that was flowing over my hand. That living word awakened my soul, gave it light, hope, joy, set it free!

Helen Keller

Ministern i Danmark: Invandrarslang är ett socialt handikapp!

Sina första ord uttalade han på punjabi, ett språk som talas av mer än hundra miljoner människor. Nu är han minister i Danmark och fattar sina beslut på danska.

Ända sedan resan från Indien till Danmark som fyraåring har hans engagemang för dessa språk, men också för andra språk, ja för språkfrågor överhuvudtaget, varit en central faktor i hans liv. Som nordisk minister, barnboksförfattare eller socialpedagog – överallt har språket haft en väsentlig plats.

– Det är orden som skapar och formar vår omgivning, hävdar MANU SAREEN, nordisk samarbetsminister med rötter i Indien.

- 62 – **SPRÅKET SKILJER OSS FRÅN DJUREN!** Det är ett ofta upprepat, men icke desto mindre tankedigert påstående, som Manu gärna använder. Och han fortsätter sina tanketrådar genom att i Freuds och Lacans efterföljd diskutera den språkliga strukturen hos det omedvetna.
- Språket skapar förståelsen och orden skapar verkligheten. De språkliga strukturerna konstituerar vårt mänskliga samhälle såväl på gott som på ont. Språket är vårt verktyg för att förstå och förändra. Men det kan också cementera missförstånd och ogrundade hållningar. Han nämner i sammanhanget några schabloner från vår medievardag, där finnar beskrivs som våldsamma, svenskar som drinkare och muslimer som brutala våldtäktsmän.
- Om vi upprepar dessa fördomar i språkets dräkt, befäster vi dem också, anser Manu som har lång erfarenhet av arbete med integrationsfrågor i Köpenhamn.
- Manu Sareen representerar det socialliberala partiet Radikale Venstre och är Danmarks jämställdhets- och kyrkominister. Dessutom är han ansvarig minister för nordiskt samarbete. Han föddes i Punjab i Indien 1967, men växte upp på Amager i Köpenhamn och är utbildad socialpedagog. Under hela sitt liv har han varit starkt engagerad i integrationsfrågor. Han har bland annat skrivit en bok om tvångsäktenskap. Dessutom har han gett ut ett antal barnböcker.
- På frågan vad som är hans modersmål, svarar han prompt:
- Danska. Och tillägger... åtminstone sedan jag var fyra år. Mina föräldrar flyttade från Indien när jag var liten och jag talar fortfarande punjabi och lite hindi. Det är de stora nationella språken i Indien.
- Dessutom talar jag förstås engelska och förstår tyska ganska bra. Och efter några öl talar jag också tyska ganska bra, säger han med ett skrott.

Humorn är en markant del av hans språkbruk och kanske en inte alldeles obetydlig förklaring till hans offentliga framgångar, både som politiker och författare.

Danmark fick en ny regering med vänsterprägel hösten 2011. Därmed förlorade också Dansk Folkeparti mycket av sitt inflytande över regeringens migrationspolitik. Manu menar att det genast kunde märkas i media. Tidningarnas förstasidor var inte längre fyllda av diskussioner om "brug af tørlæde" och "perkerkriminalitet". Slöjanvändning och invandrarkriminalitet var inte längre de vanligaste skrivna och uttalade orden i media.

63

– Valet av språkbruk gäller inte bara media. Det är även personligen viktigt att förstå i vilka sammanhang olika språkformer är verkningsfulla och relevanta. Jag använder ett språk tillsammans med min familj i hemmet och ett tillsammans med mina vänner. Och självklart ett helt annat när jag står i talarstolen i Folketinget, säger Manu.

"Identitet och språk hör samman – de är tätt sammanflätade."

– Invandrare värjer sig ofta mot inträdet i det nya landets språkvärld; hotet mot den egna identiteten och kulturen känns alltför påtaglig, resonerar Manu. Men det är ett misstag att värja sig mot att tala ett nytt språk. Han väljer det starka ordet plikt för att beskriva hur viktigt det är för invandrare att lära sig det nya språket. En plikt för den som anländer till det nya hemlandet, men också en plikt för danskar och andra att acceptera att det egna modersmålet kan uttalas på flera olika sätt.

Han tar prins Henrik i Danmark – prinsgemålen som han tituleras i Danmark – som exempel. Han lärde sig inte danska ordentligt och blev därmed utsatt för en sorts offentlig mobbing, menar Manu. De ingifta prinsessorna däremot – Mary, Marie och Alexandra – är exempel på motsatsen. De blev mycket snabbare integrerade i och accepterade av det danska samhället, eftersom de lärde sig det danska språket.

Nu är det naturligtvis en viss skillnad på prinsessor och invandrade utomeuropéer. Det vet Manu Sareen om någon, inte minst genom sitt arbete med integrationsfrågor. Språket är visserligen grunden för all integration, men förutom språket har många andra förhållanden också betydelse. Han är inte motståndare till språktest som ett krav för medborgarskap, men det ska inte vara den enda avgörande faktorn.

– Hur ser den perfekta invandraren ut? frågar Manu retoriskt. Han eller hon talar perfekt danska, har utbildning och knyter an till västliga tankegångar. Men vi har människor i Danmark som talar perfekt danska, men bekämpar samhället som oförsonliga islamister. Det viktigaste är inte formalia, utan inkluderingen i samhället och det är mycket mer än bara språkkunskaper. Det handlar om politik i stort.

64 I unga grupper med invandrarbakgrund i hela Norden talar man ibland en egen dialekt som kallas för invandrar slang, eller som i Sverige också benämns som "rinkebysvenska". Det kan låta kul med "det vildeste perkerdansk", men Manu menar att fenomenet också kan visa på ett stort samhällsproblem.

– Många av dessa unga människor, som inte har förmågan att ändra sitt språk beroende på situationen, är ju resurssvaga och utstötta av samhället. De bildar därför sina egna gemenskaper, och där spelar språket en viktig roll för identiteten, säger Manu. Dessa unga blir ofta bortsorterade i många samhälleliga situationer. Att inte kunna tala traditionell danska är dessvärre en vanlig orsak till diskriminering. Det är ju förfärligt att språkbruket i sig ska bidra så starkt till utanförskapet.

Språket som nyckel till integration upptar ministrarnas intresse i hög grad.

– Att kunna läsa och skriva och att ta sig fram på ett främmande språk – det räcker inte. För att klara sig måste man också kunna tolka språkets utsagda budskap; att läsa mellan raderna. Där finns kulturen, där finns humorn och ironin, menar Manu Sareen. Och nyckeln till integration.

Inom utbildningen ser han Sverige som ett föregångsland. I Danmark är undervisning på hemspråket frivilligt för kommunerna, medan man i Sverige inte bara har lagstadgad undervisning i själva modersmålet, utan dessutom undervisning på modersmål i andra ämnen som t.ex. fysik och matematik. Här borde Danmark titta på sitt grannland, menar Manu.

Det största ansvaret för integrationen av barn och ungdomar har dock de invandrande föräldrarna. De måste anamma en inställning om att "mitt liv och min framtid är här". Om man hela tiden intalar sig själv och barnen att man ska återvända till sitt ursprungsland – ja, då går det ut över barnen som hamnar i ett kulturellt vakuum, hävdar ministern.

Manu har skrivit flera barnböcker, alla med integration och det flerkulturella

samhället som tema. En av de senast utkomna är *Hvad fætter gør er altid det rigtige*, eller på svenska *Vad kusin gör är alltid det rätta*. Berättelsen är en parafras på H. C. Andersens saga med det snarlika namnet *Hvad fatter [far] gør, det er altid det rigtige*. I den moderna varianten utspelas handlingen i en invandrarfamilj i Köpenhamn. Här låter han sina figurer vara inkarnationer av de värsta fördomarna om etniska minoriteter och etniska danskar, både vad gäller språk och beteende.

"Att inte kunna tala traditionell danska är dessvärre en vanlig orsak till diskriminering"

65

Böcker och läsning är en viktig grund för språkinläring och genom att beskriva ett samtida Danmark som ligger utanför Dansk Folkepartis definition, vill Manu ge inspiration till unga att läsa böcker som utspelas i deras vardag.

På frågan om det nordiska samarbetet bygger på en grundläggande språkgemenskap eller på kulturella värderingar har han ett tydligt svar.

– Innan jag blev nordisk samarbetsminister skulle jag snabbt ha svarat: språket. Men efter att jag tillträtt och arbetat några månader är mitt svar: kulturen. Norden är unikt, också globalt sett. I många andra områden där länder har en språklig gemenskap är sammanhållningen och det formella samarbetet helt frånvarande.

– Välfärden, jämställdheten och vår demokratisyn är grundstenar för de nordiska värderingarna.

Och språkens framtid i det nordiska samarbetet? Han säger sig, med sina 45 år, tillhöra en mellangeneration. De yngre har svårare med andra nordiska språk, de äldre lättare. När han talar med yngre människor i Sverige och i Norge får han ibland ta till engelskan.

– Kanske är vi i en övergångsfas, funderar Manu, som tycker att språkproblemet ska hanteras pragmatiskt.

– Det är alldeles självklart att vi ska tala våra nordiska språk... än så länge, fastslår han. Med ett mångtydigt leende.

Och så återupprepar han sina grundläggande ståndpunkter: Ord skapar verklighet. Språket beskriver vår omvärld. Språket är viktigt.

Ung i Norden.

Tvärs över gränserna.

Jobb och studier i olika
nordiska länder.

Men hur går det med språken?

Kan de unga i Norden förstå och
lära av varandras språk?

FEM UNGA HAR SITT SVAR
PÅ FRÅGAN.

1-5

☐☐☐☐☐

Gunnþórunn Gunnarsdóttir

Island

Läste till läkare vid Köpenhamns universitet.
Gör nu sin AT-tjänstgöring i hemstaden Reykjavík

Vilka nordiska språk talar du?

Isländska, norska och danska. Jag förstår också svenska.

Har du haft nytta av dina språkkunskaper?

Ja, jag har haft stor nytta av mina språkkunskaper både i studier och arbete.

Hur står det till med kunskaper i nordiska språk hos dina kompisar?

Mina isländska vänner lär sig danska i skolan, men de flesta kan inte tala språket. Det är bara de som bott i Danmark som talar danska. Mina danska vänner tycker jag rent generellt är dåliga på att förstå de nordiska språken. Normän är dock duktigare på att förstå sina nordiska grannar.

Daniel Mogens Ham

Danmark

Går på IT-universitetet i Köpenhamn och gjorde under våren 2012 en utbytetermin i Reykjavík

Vilka nordiska språk talar du?

Jag talar danska och håller nu på att lära mig isländska. Förstår de andra skandinaviska språken bra.

Har du haft nytta av dina språkkunskaper?

Inte så mycket ännu, men eftersom jag är på Island, så tycker jag att det är en bra idé att lära sig isländska för att kunna delta i det isländska samhället och umgås med islänningar på deras eget språk.

Hur står det till med kunskaper i nordiska språk hos dina kompisar?

Det varierar mycket. Jag känner några som är intresserade av språk och de är duktiga på att tala och förstå andra skandinaviska språk. Men jag känner också andra som är mycket dåliga på att förstå. Min erfarenhet är att människor med ett kulturellt intresse generellt sett är duktigare på att förstå andra nordiska språk.

Marjaana Mäkelä

Finland

Kommer från Koria. Läser en masterutbildning i tvärkulturella studier vid Köpenhamns universitet

Vilka nordiska språk talar du?

Finska är mitt modersmål. Jag talar också svenska och danska, eftersom jag läser i Danmark.

Har du haft nytta av dina språkkunskaper?

När jag flyttade till Danmark för att läsa på universitetet kunde jag redan svenska. Det hjälpte mig mycket när jag skulle lära mig danska. Jag gjorde praktik hos Föreningen Norden i Danmark och där lärde jag mig danska. Jag vet att många arbetsgivare efterfrågar kunskaper i nordiska språk.

Hur står det till med kunskaper i nordiska språk hos dina kompisar?

Mina finskspråkiga kompisar i Finland har grundläggande kunskaper i svenska. De förstår bra, men använder inte språket så ofta, så därför kan det förtvina.

Benedicte Parelus

Norge

Kommer från Trondheim och läser till optiker
i Köpenhamn

Vilka nordiska språk talar du?

Jag är från Norge och då talar jag självklart norska. Dessutom förstår jag och kan även tala danska och svenska med en norsk touch eller "vri" som vi säger på norska ... he he!

Har du haft nytta av dina språkkunskaper?

Ja, eftersom jag studerar i Danmark. Jag har danska lärare och kurskamrater från både Danmark och Sverige. Dessutom tycker jag att det borde vara så att de flesta skulle kunna förstå de skandinaviska språken som är så lika varandra!

Hur står det till med kunskaper i nordiska språk hos dina kompisar?

Jag har vänner som är halvt svenska och de talar flytande svenska och norska. Men de flesta är som jag – de förstår norska och svenska. Dessutom har jag en isländsk väninna som förutom isländska även talar danska och hon förstår svenska och norska väldigt bra.

Olle Lerner

Sverige

Kommer från Umeå och läser till skådespelare
i Köpenhamn

Vilka nordiska språk talar du?

Svenska är mitt modersmål. Numera bor jag i Danmark, så jag talar danska. Jag har alltid förstått norska också.

Har du haft nytta av dina språkkunskaper?

För mina yrkesplaner kommer det att vara mycket viktigt att kunna danska. Min flickvän är danska och för att kunna kommunicera med henne på bästa sätt har det också varit ovärderligt för mig att kunna danska.

Hur står det till med kunskaper i nordiska språk hos dina kompisar?

Den är nästan obefintlig. Jag upplever att svenskar förstår danska väldigt dåligt och vice versa. Jag känner dock en del undantag.

Människan är oförmögen att göra sig förstådd genom språket, språket är en konvention, endast den kärlek som glömmer sig själv, förstår den andre och den genom konsten hänryckte.

Richard Wagner

Politikerna – inte folket – hotar den nordiska språkgemenskapen

OLLE JOSEPHSSON skräder inte orden och menar att fina ord om nordisk språkpolitik har visat sig vara tomt prat, och att kampanjer och projekt har ersatt verklig språkpolitik.

Han är professor i nordiska språk vid Stockholms universitet och har lång erfarenhet av nordiskt samarbete på språkområdet. Nu ryter han till mot politiker och det officiella samhället:

– Det finns inga hot mot de nordiska språken i det folkliga samröret, anser han. Däremot undergräver politiker och tjänstemän språksamarbetet genom att använda engelska i officiella sammanhang. Underlåtenhet att införa beslut som fattats på språkområdet gör också språkens ställning svagare. Politikerna har inte förmått att skapa en infrastruktur för nordiskt språkligt samarbete.

76 OLLE JOSEPHSSON ÄR ETT AV DE CENTRALA NAMNEN I SVERIGE när det kommer till frågor om språkpolitik och språkvård. Han skriver krönikor i Svenska Dagbladets språkspalt, han har varit ordförande i Nordiska språkrådet, varit styrelseledamot i Terminologicentrum TNC och verkat som chef för Språkrådet i Sverige.

Professorn är trots sin upphöjda position inom svenskt språkliv knappast någon som bugar sig inför makten. Hans utgångspunkt är tvärtom att det största hotet mot de nordiska språkens utveckling kommer från samhällets övre skikt.

– Hotet mot de nordiska språken från engelskan kommer inte från ungdomar som blandar in engelska lånord. Det kommer från makthavare – politiker, forskare, företrädare för finansvärlden och näringslivet, för att nämna några – som byter till engelska både i sina hemländer och i internordisk kommunikation. Hotet mot de nordiska modersmålen kommer uppifrån och inte nedifrån, anser Josephsson.

”Tillsammans kan de nordiska språken mycket bättre hävda sig gentemot engelskan”

Att till och med Nordiska ministerrådet använder engelskan i officiella sammanhang är något som särskilt irriterar honom.

– Vi var många som blev väldigt irriterade när Nordiska ministerrådet, som ju är de som ska bära upp och stärka den nordiska språkgemenskapen, satte gång hela konferenser på engelska, konstaterar professorn. De nordiska politikerna är dessutom väldigt inaktiva och genomför väldigt lite i praktiken. Som exempel tar han språkdeklarationen från 2006 som innehöll en rad förslag på hur den nordiska språkgemenskapen ska stärkas i framtiden med fokus på bland annat undervisning.

– Hade man bara uppfyllt det som stod i konventionen hade mycket varit löst, fastslår han. Olle Josephsson ger inte heller mycket för de kampanjer som har bedrivits för att öka nordisk språkförståelse.

– Det är pengar i sjön, hävdar han bestämt.

I stället för missriktade och kosmetiska kampanjer framhäver Josephsson enklare och mer naturliga vägar för internordiskt samarbete. Att radikalt utöka möjligheterna för studentutbyten är ett exempel på en reform som snabbt skulle ge fruktbara resultat. Det måste också, enligt honom, finnas en politisk infrastruktur för nordiska samarbeten, där nationella regelverk och bestämmelser inte sätter stopp för den nordiska integrationen. Ekonomiska förutsättningar är självfallet också viktiga för den nordiska gemenskapen.

77

– Det är alltså krassa praktiska ting som hindrar den nordiska integrationen, inte att folk i gemen saknar samhörighetskänslor med folk i andra nordiska länder, enligt Josephsson.

Olle Josephsson anser att ett av de främsta motiven för en stark nordisk språkgemenskap är att vi lever i en globaliserad värld där engelskan tar över och helt tystar andra språk i alltför många sammanhang.

– Den gamla devisen om att "först när man möter en nordbo i en annan del av världen så blir den nordiska språkgemenskapen tydlig" börjar bli mer och mer föråldrad. I och med globaliseringen så behöver man inte längre komma söder om Danmark för att få en erfarenhet av nordisk språkgemenskap, säger Josephsson. Han syftar på att de nordiska språken utsätts för en allt större press dagligen och stundligen hemmavid:

– Varje människa har rätt till sitt modersmål och har rätt att få utveckla det! I den värld som vi lever i behövs det faktiskt en nordisk språkgemenskap för att hävda tillgången till vårt modersmål, säger han med bestämd och engagerad röst.

– Tillsammans kan de nordiska språken mycket bättre hävda sig gentemot engelskan. I officiella nordiska sammanhang är det mycket viktigt att få använda sitt modersmål. Till exempel ska alltid finskspråkiga och islänningar ha tillgång till tolkar vid nordiska konferenser. Det är alltid lite besvärligt att ordna tolkning, men man vinner ju på att alla kan tala sitt modersmål och det blir det mycket bättre överläggningar av, hävdar han med övertygelse.

Den växande mångspråkigheten är en företeelse i det moderna samhället som intresserar Olle Josephsson mycket.

– Vi lever verkligen i ett mångspråkigt samhälle, det finns ungefär tvåhundra modersmål i Sverige, berättar han. Och det finns faktiskt en koppling mellan flerspråkigheten och den nordiska gemenskapen. Det är ju så att för dem som inte har rötter i ett främmande land, så kan den nordiska språkgemenskapen spela en viktig roll för att vinna insikt om vad flerspråkighet innebär.

78

– Alla svenskar är ju trespråkiga! fastslår Josephsson och syftar på svenskans likhet med norskan och danskan. Den nordiska språkkännedomen kan på så sätt öka förståelsen för invandrares språksituation. Den som har nordiska språkerfarenheter kan bättre förstå villkoren för till exempel dem som är flerspråkiga på turkiska, arabiska eller kurdiska.

”Att vi anammar många engelska låneord i våra språk är inget problem”

Josephsson hävdar att språk primärt kan ses som tre olika företeelser: kommunikation, identitet och tanke. Särskilt den kommunikativa aspekten är något som han uppehåller sig vid. I det sammanhanget är han inte alls skeptisk till låneord och förändringar.

– Tvärtom! Att vi anammar många engelska låneord i våra språk är inget problem. Ett språk som inte används överlever inte. Och används det så förändras det, menar Josephsson. Den erfarne professorn finner idén om det rena språket absolut befängd, och betraktar dessutom idén som en fiende till flerspråkigheten. Enligt honom blandas språk spontant och naturligt, och olika språk kan användas som komplement till varandra. Engelska kan exempelvis fungera utmärkt som ett ingångsspråk mellan svenska och danska ungdomar.

År 2005 genomfördes en stor nordisk undersökning som Olle Josephsson var med och tog fram, där man undersökte de nordiska språkkunskaperna hos gymnasieungdomar. Bäst på att förstå andra nordiska språk visade sig ungdomar från Färöarna vara, medan danska ungdomar var de som förstod minst. Undersökningen visade också på att ungdomar förstår de nordiska grannspråken sämre än äldre generationer.

Olle Josephsson vill dock inte tolka resultaten alltför negativt. Han hävdar att de dåliga testresultaten handlar mer om attityd, status och testens utformning. Tvärtom hävdar professorn att ungdomar kommunicerar som aldrig förr tvärs över de nordiska gränserna. Som exempel på detta nämner han att antalet studenter i danska ökar kraftigt vid de svenska universiteten och att Oslos servicesektor antagligen skulle falla sönder utan svenska ungdomar. Denna utveckling kommer bara att bli starkare och starkare.

– Vi kommer att höra mer norska och danska i Sverige de närmaste tio-femton åren, säger han med optimism i rösten.

Om ordens makt och maktens ord

– Språk är makt. Den som behärskar språket, behärskar också sin omgivning.

Den som konstaterar detta heter TUIJA NIKKO och är professor vid Aaltouniversitetet i Helsingfors. I sin forskning har hon riktat in sig på hur språkkulturen har förändrats i finska och svenska företag som har fusionerat. Hon har lyssnat på vad som sker i näringslivets styrelserum när medlemmarna har olika modersmål. När företagen fusionerats uppstår nämligen inte bara ljuv musik.

Underliggande historiska traditioner av syskongnabb och nationell prestigekamp måste kunna hanteras i styrelserummen. För att fatta konstruktiva beslut behöver man komma förbi finnkamper och VM-finaler i ishockey. Och det gör man. Med hjälp av ett språk hämtat utomlands. Engelskan.

82 – FINLAND HAR VARIT SVENSKT UNDER LÄNGRE TID än vad Skåne har varit, konstaterar Tuija Nikko sakligt. Hon är kvalitetschef på Handelshögskolan i Helsingfors som är en del av Aaltouniversitetet. Tuija arbetar på den finska Handelshögskolan och i grannhuset huserar dess svenskspråkiga motsvarighet, Hanken.

Hon har ett finskklingande namn och har mycket riktigt finska som modersmål, men talar också perfekt svenska. Hennes barndom i österbottniska Vasa var språkligt blandad. Hälften av hennes grannar talade svenska, hälften finska. Alla talade sitt eget språk, men ändå förstod alla varandra. Redan som tolvåring ville hon fördjupa sina svenska språkkunskaper och därför kom hon att tillbringa sin ungdoms somrar i helsvensk språkmiljö i Umeå på andra sidan Kvarnen. Hemma tittade hon ofta på svensk tv och läste svenska i Bildjournalen, den tidens populära ungdomstidning.

I samma veva inträffade den stora finska utvandringen av arbetskraft till Sverige, och Tuija började läsa svenska på universitetet i Helsingfors. Det gjorde hon så framgångsrikt att hon sedermera kunde doktorera. Och ämnet var hantering av språk vid sammanslagningar mellan finska och svenska företag.

Det finländska och det svenska näringslivet har alltmer integrerats under de senaste decennierna. I globaliseringens fotspår har de gränsöverskridande fusionerna och företagsförvärven mellan Sverige och Finland blivit vardag. De finskägda företagen i Sverige har cirka 60 000 personer anställda, och på motsvarande sätt sysselsätter de svenskägda företagen i Finland ungefär 50 000 personer. I dessa siffror ryms inte enbart storföretag utan även många små och medelstora företag.

De finsk-svenska företagsfusionerna kan ses ur två motsatta synvinklar. Dels har man sett dem som uttryck för en återuppstående samverkan mellan syskonländer, dels har man beskrivit dem i en sorts antagonistisk

landskampsanda. Man har betonat det unika och enastående i de finsk-svenska relationerna, som baserar sig på den geografiska närheten, den långa gemensamma historien och den likartade industristrukturen. Men man har också framhävt de kulturella och språkliga skillnaderna mellan Sverige och Finland. Särskilt intressanta har skillnaderna i kommunikationskultur och ledningsstil visat sig vara.

Diskussionsmängden och snabbheten i beslutsfattandet visade tydliga skilljelinjer mellan de två länderna. Svenskarna har större benägenhet att diskutera igenom beslutsförslag noggrant och att förankra dem på alla nivåer innan slutgiltigt beslut tas. Finländarna däremot fattar besluten snabbare och det är chefen som tar ansvaret. Snabba beslut betyder effektivitet för finländarna, medan svenskarna ser på samma företeelse som uttryck för stel hierarki och brist på medbestämmande. Det som av finländarna tolkas som onödigt munväder uppfattas av svenskarna som uttryck för demokrati och delaktighet. Båda beskriver den egna kommunikationen i positiva termer och den andras i mera negativa ordalag.

83

Hur man överbryggade dessa kulturskillnader samtidigt som man hanterade språkproblemet, intresserade Tuija Nikko. Hon valde att titta på två stora svensk-finska koncerner i sin doktorsavhandling: skogsjätten Stora Enso och banken Nordea som kom att heta MeritaNordbanken efter fusionen.

– Jag ville undersöka hur arbetsspråket och fikarumsspråket fungerade på en arbetsplats där flera nationella kulturer plötsligt skulle samsas, säger Tuija.

Så vad hände?

I båda fallen tog företagen snabbt beslutet att införa engelska som arbetsspråk efter sammanslagningen. Alla möten skulle hållas på engelska och alla dokument skulle avfattas på samma språk.

Tuija Nikko anser att det överlag var ett mycket lyckat grepp att införa engelskan som arbetsspråk. Engelskan innebar nämligen att alla kom att mötas på en neutral spelplan, vilket i rätt avsevärd mån överbryggade de finsk-svenska kulturklyftorna och desarmerade många konflikter. Makten blev inte finsk eller svensk – den blev engelskt internationell. Och i och med att företagen internt blev internationaliserade, så kunde man enklare vända sig utåt och agera mer effektivt på ett globalt plan.

Men blir då inte en finskspråkig eller svenskspråkig handikappad när han eller hon måste använda engelska? Uppstår inte här problem som visar sig i en kvalitetssänkning av nivån, såväl i konstruktivt arbete som i kommunikation?

84 – Inte alls, menar Tuija. Den engelska konversationen kan kallas ett samspel mellan sakkunniga och samarbetsvilliga experter inom ett område. De uppvisade en praktisk anpassning till varandras mötesvanor och andra sätt att kommunicera. Personalen lärde sig snabbt termerna för sitt yrkesområde och det språkbruk som behövdes för att göra ett bra jobb. Dessutom kunde Tuija konstatera att det engelska språket spontant berikades med svenska och finska uttryck. Där man saknade ett engelskt ord för det man ville säga, använde man i stället ett finskt eller svenskt ord som sedan någon i gruppen översatte.

Men trots denna engelska framgångssaga så upphörde de anställda inte alls att tala sina modersmål, upptäckte Tuija. På kafferasten och i inledningen av officiella möten småpratades det på finska eller svenska – inte på engelska. Och det visade sig att inte mindre än åttio procent av företagets interna kommunikation inom det egna landets gränser fortfarande fördes på finska respektive svenska.

– Kommunikation är så mycket mer än formalia, möten och dokument. Man kan inte helt och hållet kommandera fram kommunikationsformerna uppifrån, menar Tuija. Kultur och språk hör ihop. Man känner sig annorlunda när man talar ett främmande språk och själva identiteten förändras. Det uppstår en skillnad mellan det finska eller det svenska privatjaget och den engelska yrkesindividen.

”Unga människor i dag har en allt svagare nordisk identitet”

Det är därför inte heller hennes uppfattning att det officiella nordiska samarbetet borde följa företagens exempel: ”Här ska vi hålla fast vid användningen av de nordiska språken som också innefattar vår kultur. Tolkning och översättning måste finnas där språkkunskaperna sviktar”, menar hon. Detta trots att allt färre i Finland talar och förstår svenska. I dag föregår ju faktiskt en stor del av kommunikationen mellan svenska och finska ungdomar på engelska.

– Unga människor i dag har en allt svagare nordisk identitet. De vänder sig mot Europa och världen, och engelskan blir alltmer naturlig. Men ändå försvarar hon en utbildning på svenska och finska. I dag dominerar engelskan alltmer på universiteten, och det blir allt viktigare att bevara modersmålen jämtes med engelskan, konstaterar hon.

Debatten om "tvångssvenskan", alltså obligatoriet att läsa svenska i den finska skolan, är het i Finland.

"Det finns människor i Finland som aldrig hört en levande människa tala svenska"

– Det finns människor i Finland som aldrig hört en levande människa tala svenska, och jag förstår om de tycker att det är meningslöst att studera svenska som de sedan aldrig får användning av, säger Tuija.

85

Trots att hon är en ivrig försvarare av det svenska språkets plats i Finland, funderar hon på om det kanske är en björntjänst att behålla svenskan som obligatorium i skolorna.

– Den fientlighet som finns mot svenskan kan mycket väl bottna i en erfarenhet av att det var så svårt och hopplöst att lära sig svenska i skolan. Unga killar på skolans yrkeslinjer i tonåren blir fientligt inställda eftersom svenskan känns så onödig. Det skulle gynna svenskan om den blev frivillig genom skolsystemet, anser Tuija.

Men det är utan tvekan så att svenskan är en merit på cv:t. Siktet mot en högre utbildning med åtföljande karriär kräver sin svenska, men omvänt också naturligtvis finska – tvåspråkighet plus engelska är ett måste för den som vill uppnå högre befattningar i Finland.

Att Sannfinländarna är så uttalade motståndare till svenskan betecknar hon mest som politisk taktik.

– De är egentligen inte så värst fientligt inställda till finlandssvenskan, de har bara upptäckt ett område där det går att vinna politiska poäng – ren populism alltså, menar Tuija.

– I presidentvalet förlorade Sannfinländarna stort och vår nye president Sauli Niinistö är mycket positiv till svenskan och nordiskt samarbete. När han öppningstalade som president pekade han ut både språkfrågan och det nordiska samarbetet som prioriterade insatsområden.

Språk är makt – till exempel den makt som utövas vid de nordiska styrelseborden. Här fungerar engelskan utmärkt. Men språk är också litteratur, kaffeprat, snabba sms, ordvitsar och kärleksförklaringar. I det nordiska perspektivet är det grannkontakt och identitet. Hur skulle ord som *memma* eller *pitepalt* smaka på engelska? Och än så länge drömmer nog nordborna om framtiden på sina modersmål.

Det är på bytet till utländskt språk man märker hur svårt
det är att tala utan att ha något att säga.

Horace Engdahl

"Nordens Dagblad" – en utopi i den nordiska medievärlden

Han är en av de mäktigaste personerna inom den nordiska mediebranschen. Koncernchef för norska Schibsted med tidningar, media och e-handel. Mer än sjutusen anställda i 27 länder och flest i de nordiska länderna. Aftonbladet, Svenska Dagbladet, Aftenposten, Verdens Gang, men även webbplatser som Blocket.se och Finn.no har Schibsted Media Group som ägare.

Högt upp i en kontorsbyggnad i centrala Oslo med utsikt över staden har ROLV ERIK RYSSDAL sitt kontor. Han är vd i Schibsted och är kanske den som har det största inflytandet på hur företaget ska agera i det snabbt föränderliga nordiska medielandskapet. Från den affärsmässiga synvinkeln är nämligen Norden en enhetlig mediemarknad utan gränser. Allt flyter fritt mellan länderna. Det gör däremot inte alls språket – här är nationens gränser oerhört markanta.

90 **NORDEN SOM BAS FÖR ALLEHANDA MEDIER.** För Schibsteds verkställande direktör är det en självklar marknadsplats.

– Vi har lika kulturer, lika geografi, liknande språk och historiskt starka band. Vår skandinaviska kultur är variationer på samma tema. Sett med världens ögon är vi en förebild. Den nordiska modellen hyllas i hela världen, menar Rolv Erik Ryssdal och lyfter fram pressfriheten och pressens roll i den demokratiska processen. Han menar att man bara behöver gå till England och Italien för att det ska finnas en helt annan syn på redaktionellt oberoende och pressfrihet. Skandalen i Murdochimperiet och Berlusconi's affärer är otänkbara i Norden, enligt Rolv Erik.

Länderna har liknande värderingar och samhällsliga strukturer. Finns det inte då en möjlighet att skapa exempelvis en tidning som skulle kunna spridas i Norden på ett och samma språk?

– Nej, menar Ryssdal. Människor vill läsa på sitt eget modersmål, lokalt förankrat, även om medieintresset och utbytet är stort mellan länderna. Han nämner prinsessan Estelles födelse och katastrofen på Utøya som händelser som också är högtintressanta i grannländerna.

– Tidningarna byter visserligen åtskilligt redaktionellt material med varandra, men detta översätts och skrivs om. Från dessa samarbeten till att producera medier på en gemensam språklig grund är det mycket långt, enligt Rolv Erik Ryssdal. Ett "Nordens Dagblad" kommer vi aldrig att få se.

Men visst samarbetar vi på tvärs och gör saker gemensamt. Enligt Ryssdal är Sverige storebror i Norden, och många nya fenomen inom medievärlden startar först på exempelvis Aftonbladet i Stockholm, för att sedan kopieras av Verdens Gang i Oslo. Ryssdal nämner tidningens rosa sportbilaga och viktklubb samt en dejtingsajt som exempel.

Allt går dock inte att applicera över gränserna i Sverige och Norge, anser han och nämner e-handelsplatsen Finn.no. Den gjorde Schibsted tappra försök med att lansera i Sverige, utan att lyckas. Affären slutade i stället med att koncernen köpte det redan etablerade Blocket.se.

När det gäller tv-sändningar på de nordiska språken, så nämner Rolv Erik Skavlan – den populära talkshowen med Fredrik Skavlan som sänds både i Sverige och Norge – och konstaterar att den textas. Enligt Ryssdal handlar det mest om svenskars svårigheter att förstå norska, medan norrmän däremot har lättare att förstå svenska. Han hade själv under sin tid på Aftonbladet ibland svårigheter att bli förstådd av sin svenska personal.

91

– Språket i sig är oerhört viktigt, menar Rolv Erik Ryssdal. Men ser man på utvecklingen i ett stort perspektiv, så går det obönhörligt mot en ökad användning av engelskan på många områden. Vad gäller digitala medier, så kommer nog alla små språk att möta problem i framtiden.

”Behovet av att kunna bra engelska är större än att utöka sina kunskaper i grannspråken”

Även när det gäller den egna företagsledningen och dess arbete så trängs de nordiska språken ut. I Schibstedkoncernens styrelse kommer man snart att välja in två ledamöter som inte behärskar de skandinaviska språken, och därmed går man över till engelska som arbetsspråk. Och det betyder också en ökad press för de nordiska värderingarna och den nordiska kulturen, tror Rolv Erik.

– Behovet av att kunna bra engelska är större än att utöka sina kunskaper i grannspråken. Och kanske går det så långt som att det internordiska språket en dag blir engelska, enligt koncernchefen.

Men också de nordiska språken som sådana blir engelskklingande. Vi kryddar och pepprar språken med engelska ord, det gäller särskilt unga människor. Det kan Rolv Erik intyga vad gäller hans egna barn.

– Utvecklingen på de sociala mediernas område som till exempel Facebook och Twitter påverkar mediemarknaden mycket, säger Ryssdal. Utvecklingen är krävande för mediebolagen och han pekar på USA där giganternas kamp utkämpas.

– I värsta fall kan Facebook, Apple, Google, Microsoft och andra stora medieaktörer bli helt dominerande globalt. En handfull marknadsaktörer tar hand om en stor del av världens medier och reklamintäkter, säger Rolv Erik. De globala trenderna har kommit för att stanna. Redan nu dukar skandinaviska digitala mötesplatser under till fördel för de stora. Och i den utvecklingen kommer obönhörligen de små språkområdena i kläm.

Papperstidningarnas framtid då?

92 – Om fem eller tio år kommer de fortfarande att finnas kvar, tror Ryssdal. Tidningarna kommer framför allt att läsas av äldre, och i viss mån orienteras mot en elit i samhället. Där tar han Schibsteds egen tidning Svenska Dagbladet som exempel.

– Men om förhållandena femtio år framåt vet vi absolut inget. Vi vet inte om det kommer att finnas papperstidningar eller om de digitala medierna fullständigt tar över. Kanske blir ett Facebook-konto lika viktigt som ett telefonnummer eller ett bankkonto, spekulerar han.

Man vet att människor i dag vill ha en blandning av lokala, nationella och internationella nyheter i sina tidningar, men allt detta fortfarande på sitt eget språk. Stora satsningar i Europa som till exempel The European – en flernationell engelskspråkig tidning – har inte fallit väl ut. Samtidigt understryker Ryssdal unga människors alltmer internationaliserade beteenden världen över.

– Mediekonsumtionen ser liknande ut i Luton, Lyon och Linköping. Vad det betyder för språken, den nordiska identiteten och kulturen vet han inte, och inte heller vet han exakt hur marknaden kommer att se ut vad gäller medier. Men än så länge lever papperstidningen och den är fortfarande av central betydelse i den politiska världen. Ryssdal nämner Estland i sammanhanget. Här äger Schibsted den största dagstidningen Postimees.

– Jag blev nyligen vid ett besök i Tallinn inkallad till den estniska statsministern, berättar Rolv Erik. Han tackade mig för den betydelse vi har haft för att utveckla fria medier i Estland. Det var ett av mina stoltaste ögonblick som koncernchef.

Medielandskapet förändras snabbt, och därmed också betingelserna för de nordiska språken. Exakt hur framtiden ser ut vet ingen. Schibstedkoncernen har Norden som utsiktspunkt, experimentfält och utvecklingsområde. Det är förmodligen ingen dålig position för en mediekoncern som ska möta framtiden.

Tvångssvenska och danska – kontroversiella språk hos Sannfinländarna

Datomet är den 1 mars 2012. Finlands nyvalde president Sauli Niinistö har just avgivit en högtidlig försäkran inför riksdagen och tillträtt sitt ämbete. Han håller sitt tal först på finska och sedan på svenska. I ceremonin kan man spåra traditioner från både rysk och svensk överhöghet. Ledamöterna sitter högtidliga och andäktiga i riksdagens plenisal. Bland dem trettionio Sannfinländare.

En av dem är MARIA TOLPPANEN, en gång socialdemokrat, men nu Sannfinländare och kritisk till hur Finland hanterar den ökande invandringen. Men hon är också kritisk till det som på finska kallas "pakkoruotsi" – tvångssvenska – alltså den obligatoriska svenskundervisningen i de finska skolorna. Hon tycker att finlandssvenskarna har för stor makt i samhället i förhållande till deras andel av befolkningen.

96 **DEN NYE PRESIDENTEN HAR LIKSOM MARIA FINSKA SOM MODERSMÅL.**
Redan samma kväll som presidentvalet avgjordes, poängterade han det svenska språkets betydelse och det nordiska samarbetets relevans.

I Finland kan det vara kontroversiellt. När Sannfinländarna mångdubblade antalet röster i förra årets riksdagsval gjorde man det bland annat med en uttalad kritik av den stora plats som den svenskspråkiga minoriteten tillåts ta i samhället. Och med stark kritik av "tvångssvenskan".

– Det ska vara valfritt vilket språk man lär i skolan. Många tycker att det är meningslöst att lära ett språk som man sedan aldrig kommer att använda, anser Maria.

Hon talar själv god svenska, inlärd i skolan under uppväxten i Rovaniemi i finska Lappland. Men det är på sitt modersmål finska som hon har utövat sitt yrke som journalist på YLE, Finlands public service-företag. Sin politiska karriär började hon som socialdemokrat, driven av vad hon kallar för ett rättvisepatos. Men i mitten av nittiotalet, när krisen var som djupast i Finland och nedskärningarna drabbade fattiga pensionärer och barnfamiljer, lämnade hon det socialdemokratiska partiet för gott och ägnade sig åt journalistiken. I lång tid höll hon sig borta från politiken. Ända fram till för nästan två år sedan då en tidigare partikamrat från socialdemokratin, Matti Putkonen, berättade att han blivit Sannfinländare. Han lockade tillbaka Maria till det politiska livet och till den finska riksdagen, men nu som sannfinländare.

Hjärtefrågorna är de samma som de liknande partierna i övriga Norden. Med Dansk Folkeparti har man nyligen startat ett tätare samarbete, i Nordiska rådet har Sannfinländarna format en partigrupp med danskarna. Och i likhet med även Fremskrittspartiet i Norge och Sverigedemokraterna vill man inte bidra till att lindra problemen med euron. Likaså är misstänksamheten mot olika invandrargrupper stor.

– Vi kan inte ta in ett ökande antal invandrare och inte ge dem samma livsvillkor som andra i Finland. Det skapar missnöje och utanförskap, enligt Maria. Särskilt menar hon att analfabetismen breder ut sig i takt med ökad invandring. Hon pekar på invandrarkvinnorna och hävdar att de i många fall inte är läs- och skrivkunniga och aldrig har en chans att delta i arbetslivet.

– Nej, vi ska inte stoppa invandringen, anser hon. Men de som kommer till Finland måste lära sig det finska språket, leva som finländare och skaffa sig arbetstillstånd.

Pakkoruotsi, tvångssvenska, kallar sannfinländare och andra kritiker skolans obligatoriska svenskundervisning. Ett ensidigt tvång, menar Maria som är kritisk till att den som är finskspråkig och ska ta en högre examen på universitetet måste genomgå ett svenskt språktest, men däremot inte vice versa. På landets enda svenskspråkiga universitet, Åbo Akademi, kan man klara en akademisk examen utan att kunna ett ord finska.

"I östra Finland vore det mycket bättre om befolkningen fick lära sig ryska i stället för svenska"

– I östra Finland vore det mycket bättre om befolkningen fick lära sig ryska i stället för svenska, hävdar Maria. Alla finländare behöver inte svenska. Men alla med svenska som modersmål behöver finska för att klara sig i samhället. Det står dock i grundlagen att Finland är tvåspråkigt och Maria har inget hopp om att formuleringen skulle kunna ändras. Det går bara inte att fatta ett beslut som innebär att man via lagen fastslår att det ena språket är viktigare än det andra, tror hon. Men likväl är hon kritisk till den svenskspråkiga minoriteten.

– De har för mycket makt och privilegier i förhållande till sin storlek, menar Maria och kritiserar också det finlandssvenska språket som sådant. Det är ingen riktig svenska, språket är blandat med finska och engelska och har inte alls bevarat sitt ursprung. När det gäller radio och tv, så finns exempelvis YLE Fem som är helt finlandssvenskt samt ett par andra radiokanaler som enbart sänder på svenska. Det är mycket i förhållande till de 300 000 personer som har svenska som modersmål, tycker Maria.

Arbetspråket i Nordiska rådet där Maria har en plats är "skandinaviska". Det vill säga att ledamöterna förväntas delta i skandinaviskspråkiga möten och läsa handlingar på danska, norska och svenska. Det översätts och tolkas visserligen,

men inte tillräckligt, anser Maria. Hon sitter i kultur- och utbildningsutskottet som har en dansk ordförande, och därmed blir många av handlingarna på danska.

"Vi arbetar inte på lika villkor som de skandinaviskspråkiga"

98

– För mig som finskspråkig är både talad och skriven danska helt omöjlig att förstå, säger Maria. Hon drar sig inte för att använda ordet diskriminerande.

Vi arbetar inte på lika villkor som de skandinaviskspråkiga, säger hon.

Ska vi då gå över till engelska i det officiella nordiska samarbetet? Nej, det vill inte Maria höra talas om. Vi har våra språk, vår identitet och vår kultur och ska hellre fixa och trixa, och tala någon sorts "svengelska", "danglish" eller till och med "islandsfinska" med varandra i mötespausen och vid middagen. Språk är kultur och identitet, och Norden har en gemensam identitet språken till trots, menar Maria.

– Finnar är ett nordiskt folk, understryker hon.

Hon talar själv gärna svenska. Även om den kan vara bristfällig ibland, säger hon. Men den behövs för att känna samhörighet med övriga Norden. Att skapa ett nordiskt esperantospråk är onödigt, menar Maria.

Maria Tolppanen har tagit med sin dotterdotter Jenita till presidentceremonin. Jag frågar Jenita om hon kan svenska. Hon är fjorton år och har läst svenska på högstadiet i ett och ett halvt år. Hon skakar truligt på huvudet åt min fråga, och förklarar för mormor på finska att hon inte lärt sig något av sin svenskundervisning ännu.

– Det måste bli frivilligt att läsa svenska, understryker mormor Maria och föreslår en geografisk indelning där åtminstone hela östra Finland borde undantas från tvångssvenskan.

Jenita borde få välja om hon vill läsa svenska, spanska, franska eller tyska, och i östra Finland borde man dessutom läsa ryska, tycker Maria och hänvisar till den stora inflyttningen av ryssar i gränsområdena.

Mormor Maria tycker själv att hon är ganska liberal för att vara sannfinländare, de flesta är långt mycket hårdare i kravet på att avskaffa "tvångssvenskan".

Hon är också stolt över att tretton procent av dem som röstade på henne kommer från svensktalande områden – enligt Maria ett bevis på att även många bland de svenskspråkiga gärna ser att språkobligatoriet avskaffas.

Den finska språkstriden har sina rötter i 1800-talet. Liksom i många andra länder började man i Finland reflektera över sin nationella egenart och sina språkfrågor.

Finland har ända sedan tidig medeltid haft både en finskspråkig och en svenskspråkig befolkning. Svenskan kom totalt att dominera det offentliga livet under de många år som Finland var en del av Sverige, men då Finland 1809 i stället hamnade under rysk överhöghet började röster höras för att det finska språkets ställning skulle stärkas. Man syftade till en förfinskning av det offentliga livet.

99

Företrädarna för dessa idéer kom att kallas fennomaner, men snart uppstod en motrörelse – svekomaner – som försvarade svenskan. Den fennomanska tanken hade en stark förkämpe i den flitige skribenten Johan Vilhelm Snellman. En annan tungt vägande insats för stärkandet av den finska identiteten stod Elias Lönnroth för. Han reste runt i Finland och samlade in en stor mängd finska runosånger – en uråldrig folkpoesi med rötter ända från hednisk tid. Utifrån dessa sammanställde han en sammanhängande berättelse, Kalevala, som har blivit det finska nationaleposet.

Senare under den finska självständighetskampen och inbördeskriget var de språkliga frontlinjerna komplicerade och knappast entydiga, och under andra världskriget tystnade debatten helt. Då Finland utsattes för ett allvarligt yttre hot så förenades de finskspråkiga och finlandssvenskarna i det hårdnackade försvaret av landets självständighet.

Röstläget i debatten var fortsatt lågt under efterkrigstiden ända fram till slutet av 1900-talet då debatten blev alltmer högljudd. Att svenska blivit obligatoriskt på grundskolans högstadium på sjuttioalet kan ha bidragit till skärpningen av motsättningarna. Tidigare var det obligatoriskt först i gymnasiet. Det gamla argumentet att finlandssvenskar är en privilegierad liten överklass som till höga kostnader för samhället tvingar på den onödiga svenskan på finskspråkiga fick vind i seglen igen. Särskilt Finskhetsförbundet drev denna fråga med stor hetta. I en häftig motreaktion inom vissa finlandssvenska grupperingar beskrevs i stället de finskspråkiga som barbarer och finlandssvenskarna som landets kulturbärare. Motsättningarna ska dock inte överdrivas. I majoriteten av befolkningen fördes och förs det en balanserad debatt i frågan.

2003 fick Finland en ny språklag där tvåspråkigheten markerades, men där frågan fick en mer decentraliserad utformning, då de lokala myndigheterna fick olika språkpliktsskyldigheter beroende på den lokala språksituationen. Kommunerna delades in i fyra kategorier: enspråkigt finska, enspråkigt svenska, tvåspråkigt med finska som majoritetsspråk och tvåspråkigt med svenska som majoritetsspråk. Den övervägande majoriteten var enspråkigt finska, nitton kommuner betraktades som tvåspråkiga med finska som majoritetsspråk, femton kommuner tvåspråkiga med svenska som majoritetsspråk och endast tre kommuner (bortsett från Åland) fick statusen enspråkigt svenska.

100

Hur ser då den framtida utvecklingen ut på språkområdet i Finland? Bland forskare, politiker och akademiker är de flesta eniga om att grundlagen med svenskans särställning inte kommer att ändras inom den närmaste framtiden. Samtidigt som steg för steg tas mot ett samhälle där det blir alltmer oundgängligt att kunna finska, och där svenskan får en allt svagare position.

– Vi Sannfinländare vill egentligen bara ha rättvisa och valfrihet vad gäller språken. Är det så märkligt? frågar sig Maria Tolppanen.

Debatten fortsätter om tvångssvenskan. Är den ett improduktivt tvång eller en bro till Norden och de europeiska språken? Här har Sannfinländarna och Maria Tolppanen svaret klart för sig. Om de kan fortsätta att plocka röster på frågan får framtiden utvisa.

Den i mitt tycke nyttigaste och naturligaste övningen för vår ande är samtalet; jag finner större nöje däri än i någon annan handling i livet.

Montaigne

Nordiska språk

Nyvalde ledamoten i Svenska Akademien vet varför danskan är svår att förstå

TOMAS RIAD ger de nordbor rätt som tycker att talad danska är svår att förstå. Han kan även förklara varför. Träning är det enda som hjälper, menar Riad, som därför också är en ivrig förespråkare för utökad grannspråksundervisning. Vi har allt att vinna på att lära våra skolbarn de skandinaviska grannspråken, hävdar Riad, professor i nordiska språk vid Stockholms universitet och sedan 2011 en av de aderton i Svenska Akademien. Ett av hans huvudområden är språkljudens funktioner i våra språk.

104 – **DEN DANSKA FONOLOGIN UTGÖR HELT KLART ETT HINDER** för andra nordbors förståelse av talad danska, säger Tomas Riad, professor i nordiska språk vid Stockholms universitet. Han är speciellt inriktad på språkhistoria, versmetrik och prosodi, men även just fonologi. Fonologi är vetenskapen om hur språkljuden fungerar i ett språkssystem, till exempel intresserar man sig för vilka språkljud som är betydelseskiljande.

– Det finns några orsaker till att talad danska är så pass svår att förstå, förklarar Riad. Dels är det ju så att man i danskan i mycket stor utsträckning har strukit obetonade vokaler i slutet på ord, dels finns det ett fenomen som kallas för *konsonantsvækkelse* som vållar bekymmer. Det innebär att de uttalade konsonanterna under historien har reducerats i flera steg, och blivit till ljud som andra nordbor har svårt att koppla till sina egna konsonantljud. Han exemplifierar med det svenska ordet *hage* som på danska uttalas ungefär *hæw* (vilket i dag betyder *trädgård*). G-ljudet har mjukats upp så att det blivit vokallikt och inte längre uppfattas som en konsonant.

Som svensk eller norsk kan man ju ibland närmast bli irriterad på dessa danskar som inte ens ids tala ur skägget och artikulera normalt och tydligt som vanligt folk!

Fast det gör de ju. På sitt sätt. Danska är naturligtvis ett språk med ett eget ljudsystem som alla andra språk. Man kan alltså tyvärr inte be en dansk om att skärpa sig och prata ordentligt. Det enda sättet att kunna uppfatta danska bättre är att träna sig att lyssna på ett särskilt sätt, och att lära sig att särskilja och identifiera de lite speciella danska språkljuden. Och upptäcka att de är *meget smukke!*

– För en svensk är skriven norska eller danska ungefär lika svår eller lätt att läsa, men däremot är det oftast mycket enklare för en svensk att förstå talad norska än danska, vilket beror på att de svenska och norska språkljuden är mer lika,

konstaterar Tomas. Han menar dessutom att det bör vara enklare för danskar att förstå talad svenska än omvänt. Svenskan är ju dels tydligare, dels ligger den nog också närmare det danska skriftspråket än vad den talade danskan gör i förhållande till det svenska skriftspråket.

Riad är en varm förespråkare för den nordiska språkgemenskapen. Han menar att med en relativt liten ansträngning kan man som skandinav lära sig att förstå och läsa de skandinaviska grannspråken, vilket enligt honom har många förtjänster. Pedagogiken bör vara inriktad på läs- och talförståelse.

105

”Som svensk eller norsk kan man ju ibland närmast bli irriterad på dessa danskar som inte ens ids prata ur skägget och artikulera normalt och tydligt som vanligt folk!”

– Tanken är ju att man ska kunna kommunicera med andra skandinaver på sitt eget språk, säger han. Då får man tillgång till två länders kulturella arv, och då ges det dessutom en större möjlighet till att reflektera över sitt eget språk. Man kan ju ställa sitt eget språk i relief till andra närbesläktade språk, något som är mycket användbart i grammatikundervisningen. Här menar han att skolan har ett viktigt nordiskt ansvar.

Ja, i befolkningen i de nordiska länderna finns det ett verkligt starkt intresse för språk och språkfrågor. Språk engagerar. Vad är rätt? Vad är fel? Kan man verkligen säga si eller så? Det kan vara lätt att uppfatta de akademiska språkvetarna som lagens yttersta utpost när det gäller språk. Tomas Riad vill gärna klargöra vad en språkvetare har för arbetsuppgifter. Han anser att det är ett missförstånd att tro att språkvetarnas primära uppgift är att rätta folk i deras språkanvändning – den normativa aspekten är definitivt underordnad den deskriptiva. Språkvetare har ofta en mycket flexibel syn på språk och en öppen attityd till att språk ständigt genomgår förändringar. Enligt Riad vill språkvetare sällan värdera dessa förändringar. Hans åsikt är att det finns en professionell tolerans för hur språk används, och att språkvetarnas uppgift i stället är att analysera de naturliga förändringar som äger rum.

Riad tror att det stora publika intresset för vad som är rätt och fel i ett språk handlar om språkets sociala sida och de känsloreaktioner som olika signaler utlöser. Det är inte riktigt samma sak som ett genuint intresse för grammatik hos allmänheten.

– Rätt och fel är huvudsakligen en social markering som man gärna vill legitimera i termer av språklig struktur, förklarar Riad. Han menar att språkanvändning ofta uppfattas och värderas som ett socialt attribut i likhet med att någon har god eller dålig klädstil eller ring i näsan.

Däremot, menar språkprofessorn, är språkvård ändå viktigt.

106

– En viktig del av språkvården är att bedriva folkbildning och att lära folk hur språk fungerar, tycker Riad. Trots att han relativiserar rätt och fel inom språkanvändningen, tycker han ändå att det är på sin plats att språkvetare ger rekommendationer för hur man använder språk i olika situationer och sammanhang.

– Det är en helt legitim fråga att undra vad som är lämpligt och inte lämpligt i olika situationer, slår Riad fast. Hans tes är att på samma sätt som man väljer kläder och uppförande vid en anställningsintervju, så ska man kanske inte heller tala hur som helst.

– Det kan ju plötsligt vara en språkpolis på andra sidan skrivbordet som man möter, skrattar språkprofessorn.

Tomas Riad hade en omväxlande språklig uppväxt. Hans far kommer från Egypten och Tomas bodde där som liten. Under denna tid gick han i skola hos franska nunnor. När han var fem år flyttade familjen till Sverige och Uppsala. Efter studenten 1978 studerade han violinspel i ett år vid Royal College of Music i London. Men sedan tog språkintresset över; han läste svenska och engelska på universitetet, blev sedermera doktorand och åkte till Amerika där han utvecklade sitt intresse för lingvistik och nordiska språk. 1992 disputerade Riad i nordiska språk med en avhandling om germansk prosodi. Det var början på en akademisk karriär med forskningsprojekt världen över, prestigefyllda tjänster i Sverige och en professorstitel. Den 30 september 2011 tillkännagavs att Tomas Riad utsetts till efterträdare för Birgitta Trotzig på stol nummer sex i Svenska Akademien, vars mest kända uppgift är att utse nobelpristagaren i litteratur varje höst.

Tomas talar om relationen mellan språkvård och språkideal. Idealen för hur språk används ser olika ut i olika delar av världen. Han menar att man kan urskilja ett visst ideal som kännetecknar Sverige och Norden. Det betonar enkelhet och förståelse och har för avsikt att förbättra kommunikationen med landets medborgare och har demokratiska undertoner. Som exempel nämner han

myndigheters och institutioners försök att uttrycka sig så klart som möjligt till sina medborgare.

– Vårt ideal för hur språket ska fungera är väldigt uppnåeligt om man jämför till exempel med franskan. Det är väldigt svårt att lära sig tala och skriva rätt på franska, säger Riad.

Det nordiska enkelhetsidealet är främmande i Frankrike. Där anser man att eliten uttrycker sig på det riktiga sättet och att allt annat språkbruk är ett uttryck för förfall, framför allt när det gäller det skrivna språket. Tomas sympatiserar inte med de franska hållningarna. Han anser att språklig enkelhet är ett bra ideal.

107

Tomas Riad är ju nybliven ledamot av Svenska Akademien, och när han funderar på de framtida uppgifterna för Akademien återvänder han till språkvård och språkanvändning. Riad hänvisar till en av Svenska Akademiens stadgar om att "arbeta uppå Svenska Språkets renhet, styrka och höghet". Denna stadga skrevs på 1700-talet, men han menar att stadgan i ett mer konkret nutida sammanhang kan innebära att man dels uppmuntrar litterär användning av svenskan, dels använder svenskan på alla olika samhällsområden.

– Tänk om ingen skrev på svenska längre, det vore väldigt sorgligt, tycker Riad och syftar på engelskans allt större roll i den svenska offentligheten.

Svenska Akademien har i och för sig inga speciella nordiska plikter, men bedriver ändå mycket nordiskt arbete. Man samarbetar nära med de andra nordiska akademierna. Akademien delar också ut nordiska priser och det främsta av dessa är Svenska Akademiens nordiska pris som ges till en mottagare från ett nordiskt land som gjort insatser inom Svenska Akademiens verksamhets- och intresseområden. Priset är på 350 000 svenska kronor, alltså en nästan lika stor summa som Nordiska rådets litteraturpris. Nu senast fick islänningen Einar Már Guðmundsson priset.

Tomas Riad tror att det finns goda möjligheter för att utöka det nordiska arbetet:

– De andra ledamöterna i Akademien har liksom jag själv en mycket positiv inställning till samverkan på nordisk nivå i litteraturfrågor, avslutar den i ordets alla bemärkelser språkande akademiledamoten.

Svenska språket gjorde **MARGRÉT ATLADÓTTIR** stum som barn – nu är hon chefredaktör i Sverige

Språket har varit en vattendelare genom livet. Det gjorde MARGRÉT ATLADÓTTIR stum som liten, sammanband henne med den isländska historien och gav henne ett prestigefyllt chefredaktörsjobb på gratistidningen Nöjesguiden redan som 25-åring. Hon har två kulturer i bagaget – den svenska och den isländska. Och hon vill inte vara utan någon av dem. Sverige och det svenska språket blev dock hennes val som vuxen.

110 **MARGRÉT LARA ATLAÐÓTTIR FÖDDES I REYKJAVÍK 1985.** Man kan följa hennes isländska släktlinje tillbaka till urminnes tider, men när hon var två år gammal lämnade hennes föräldrar Island och flyttade till Sverige. Pappa är läkare och mamma sjuksköterska, och liksom många andra akademiker på Island var de tvungna att åka utomlands några år för att komplettera studierna. För familjen har det blivit en livslång resa från vilken ingen av familjemedlemmarna har återvänt.

När Margrét reste till Sverige pratade hon redan lite isländska och var en glad och utåtriktad unge. Men när hon kom till Sverige blev språkkollisionen våldsam.

– Jag slöt mig totalt inåt och slutade helt att prata när de andra barnen inte förstod vad jag sade. Mina föräldrar var mycket oroliga och hade dåligt samvete för att de tagit bort mig från min släkt och mitt hemland, säger Margrét. Hon har läst gamla brev som hennes mamma skrev till Margréts mormor på Island, där hon berättar om sin oro för dotterns språkutveckling. Men efter ett år började Margrét tala igen. Fast nu talade hon sitt nya hemlands språk – svenska.

Margrét fick två syskon och hennes föräldrar tillrättavisade dem om de talade svenska med varandra. Planen var hela tiden att familjen skulle återvända och därför var det viktigt att barnens isländska språkkunskaper hölls levande. Först när Margrét började gymnasiet stod det klart för henne att hon inte skulle återvända till sitt Island. Skälet till detta var språket – på svenska kunde hon tala och skriva obehindrat, på isländska gick det inte lika lätt.

– Jag betraktar isländska som mitt modersmål, och jag kommer aldrig att sluta prata isländska. Men det är bara att acceptera att jag är duktigare på svenska. Mormor skickar fortfarande böcker till mig på isländska för att jag ska läsa, men jag har varit dålig på det. Den dag jag får barn vill jag lära dem isländska, men jag är rädd för att jag har glömt för mycket. Min mellanbrorsa pluggade isländska på universitetet i Lund och det borde jag också göra.

Det är nu tio år sedan som Margrét började på gymnasiet och beslutade sig för att stanna i Sverige. Hennes talang för skrivande ledde efter gymnasiet till en rad journalistjobb. Familjen hade flyttat till Malmö och hon jobbade som skrivande journalist för Sydsvenskan, Punkt SE och Nöjesguiden. För tre år sedan fick hon som 25-åring erbjudande om att bli chefredaktör på Nöjesguiden, Sveriges största gratistidning i nöjesbranschen. Redaktionen har tjugo heltidsanställda i Stockholm – de flesta annonssäljare, men även fyra fasta journalister och hundratalet frilansskribenter.

Hennes svenska identitet sitter mycket i språket och hennes jobb som chefredaktör handlar om att vara bra på svenska. När hon flyttade till Stockholm för tre år sedan fick hon jobbet som chefredaktör, trots avsaknad av akademisk utbildning. Talangen för att skriva har burit henne framåt.

111

– Jag har alltid gillat att skriva och har läst massor, men eftersom min pappa är läkare, så ville jag också bli läkare. Fast på gymnasiet började jag gå på klubbar och festa, så mina betyg blev inte så bra. Jag fick ge upp den drömmen. Men det har rullat på jättebra med skrivandet, jag har haft tur med bra chefer och fått bra stöd. Det har bara blivit så. Jag hade aldrig någonsin trott att jag vid 25 års ålder skulle bli chefredaktör för Nöjesguiden, som jag började läsa när jag var ung och som jag tyckte var jättecool!

– Samtidigt är det en så himla rolig typ av tidning, det är inte riktigt på blodigt allvar på ett sätt. Jag räknar oss till de "underdog-tidningar" som slår uppåt, och då får man mycket energi. Det är ju också mina egna intressen som musik och populärkultur som vi bevakar.

Nöjesguiden är partipolitiskt obunden, men är för jämställdhet mellan könen, och för klass- och etnicitetsmässig jämlikhet. Utifrån denna grundsyn skriver och bildsätter de. Och väljer sina skribenter.

– Just att blanda och plocka ut människor från alla storstäder som Stockholm, Göteborg och Malmö tycker vi är viktigt. Att inte bara ta dem som traditionellt sysslar med journalistik har varit viktigt för oss. Ofta är de från medelklassen, kommer från en akademisk familj, är etniska svenskar och har aldrig satt sin fot i förorten. Nöjesguidens läsare däremot är mycket mer blandade och det försöker vi spegla i tidningen. Läsarna har reagerat jättepositivt – det är ju också självklara demokratiska värderingar. Men ändå... År 2012 i Sverige är detta kontroversiellt och vi får hatbrev framför allt från högerextrema.

Men samtidigt tycker vi att typ allting är politik och det har Nöjesguiden tidigare inte velat ta i, eftersom man har varit rädd för att skrämman bort annonsörerna. Men dagens konsumenter har samma krav på konsumentupplysning när det gäller medier som varor. Ett företag – även ett mediaföretag – ska ha bra värderingar, enligt läsarna, och då är det bra för annonsörerna och för medierna att finnas i en varudeklarerad tidning. Konceptet har fungerat bra och antalet läsare ökar hela tiden.

112

Margrét har också experimenterat med språket i sin tidning. I ett av vårens nummer bytte hon ut alla *hon* och *han* mot det könsneutrala *hen* och reaktionerna lät inte vänta på sig. Det blev mycket skarpa reaktioner, både positiva och negativa. Ämnet visade sig vara mycket laddat.

– Otroligt att det rörde upp så mycket känslor – det var ju bara ett ord, menar Margrét. Men språk är laddat, framför allt när det kommer till kön. När vi gjorde ett helt nummer om diskriminering och rasism hörde många politiker av sig och tackade, men när vi skriver om jämställdhet får vi inte lika mycket beröm. Det blir snarare hotfulla kommentarer. Vi försöker också undvika schablonfigurer som till exempel bimbofiguren. Det är billigt att slå ner på kvinnor och beskriva dem som bimbos.

Samhällsfrågor går hand i hand med kultur- och levnadsmönster, enligt Margrét, och hon har fått höra att hon borde hålla sig till nöjesfrågor och inte blanda sig i politiken. Men ytterst är det förstås läsarna som bestämmer och hittills har de välkomnat den nya inriktningen.

Vad säger då "gubbarna i styrelsen" som äger Nöjesguiden?

– Jo, om tidningen går bra ekonomiskt är det inga problem, försäkrar Margrét. Vi har läsarnas förtroende och då tjänar våra ägare pengar – så enkelt är det.

Den svenska tillvaron har dock inte förminskat hennes intresse för rötterna på Island. Minst en gång om året reser hon dit, men drabbas varje gång av en språkchock. För trots att hon tycker sig tala isländska obehindrat, så är hennes vänner och släkt på ön inte nådiga.

– Jag pratar typ som en femtioårig islänning som bott utomlands i tjugo år. När jag pratar isländska med jämnåriga på Island, så tycker de att jag pratar konstigt. Jag kan inga fula ord – det har mina föräldrar inte lärt mig förstås – jag kan inga svordomar och jag kan inte prata om vissa saker för jag kan inte orden.

Och så lånar jag mycket från det svenska språket. Det gör även mina föräldrar. De har också tappat greppet om språket. Isländskan är ett mycket konservativt språk och hittar på egna ord för moderna fenomen som Internet, Facebook och mejl. *Webben* t.ex. heter *veraldarvefurinn*, vilket är en sammansättning av orden *jordklot* och *väv*. Man skulle ju kunna tro att sådana ord skulle vara lika över hela jorden – men inte på Island! Facebook på isländska heter som en direktöversättning, *Fésbókin*, alltså "ansiktsboken". Den typen av nya ord kan jag inte och inte heller slang, som jag aldrig lärt mig.

"Man skulle ju kunna tro att ord som webben skulle vara lika över hela jorden – men inte på Island!"

113

Island är ett nordiskt land med gemensamma rötter med Sverige, inte minst genom språket. Men Margrét tycker att det är stora kulturskillnader mellan de både länderna. För det första tycker hon att islänningarna är ett mycket patriotiskt folk med en speciell stolthet över sitt land. Det kan man märka redan när flygplanet går ner för landning på Islands internationella flygplats Keflavík.

– Flygvärdinnorna säger "välkommen hem"! Oavsett vem som är ombord på planet. På Island är det självklart att man tar hand om varandra och varandras barn – min mormor tog hand om mig när mamma pluggade. Det är väldigt isländskt att familjen ställer upp för varandra. Generationerna bor tillsammans och släktkärleken är stor.

Förutom att man får barn tidigare så menar Margrét att det finns, som hon säger, några s.k. *deal breakers* – något som skiljer henne från jämnåriga på Island. Hon har inte körkort och har man inte körkort på Island då är man störd, noterar hon.

– Min släkt skäms över mig och vill inte berätta att jag inte kan köra bil, säger hon med ett stort skratt. Sedan är det ju detta med att hon är ensamstående, att hon inte har skaffat barn och bildat familj och att hon inte är akademiker.

Dubbel nationalitet, dubbel identitet, dubbel kulturtillhörighet. Har hon då lust att återvända?

– Nej, säger hon, inte efter finanskrisen. Det som hände då har gjort att folk inte mår bra. Deras ekonomi kollapsade, de förlorade jobb och bostad. Det finns massor med ekonomiska flyktingar från Island som flyttar till utlandet.

När är hon då svensk och när är hon isländsk? Vad säger hon när folk frågar var hon kommer ifrån? Lämnar hon Norden och någon frågar efter hennes nationalitet så säger hon spontant: svensk. När hon är på Island känner hon sig också svensk. Svenskan är ju egentligen inte hennes modermål, men det har ju blivit det i praktiken, eftersom hon bott i Sverige större delen av sitt liv. Med det svenska språket känner hon sig bekväm både vad gäller att skriva och att prata. Men när hon är i Sverige – då känner hon sig isländsk.

114

”Jag pratar typ som en femtioårig islänning som bott utomlands i tjugo år.”

Margrét har rötter i två nordiska länder och spanar också in de övriga. Men hon tycker att intresset för grannländernas kultur är minimalt – åtminstone i Sverige.

– Jag vet en norsk låt som är så grymt bra och som jag vill göra till sommarplåga i Sverige. Men det kommer aldrig att hända. Svenskarna är otroligt dåliga på att konsumera grannländernas populärkultur, vilket inte är fallet i Norge och Island. Latin Kings blev kända på Island trots att de rappade på svenska. I Malmö är det annorlunda. Där finns närheten till Danmark och dansk tv. När jag bodde i Malmö kollade jag ofta på tv-serier med dansk text. Men Sverige är ju störst och därmed bestämmer man. Stockholm kallar sig ”The Capital of Scandinavia” och det är inte okej. Jag tycker att mycket av det som händer i Oslo och Köpenhamn är mer intressant.

Sverige eller Island? Både och, är nog svaret. Men det väger nog trots allt över på Sveriges vågskål eftersom hon har svårt att jobba på Island då språket är hennes arbetsredskap.

– Skulle jag återvända skulle jag vara tvungen att byta yrke. Jag gillar ju Island och har hela min släkt där, men att återvända – nej, det tror jag inte. Jag vill bo i Sverige, arbeta och så småningom bilda familj här. Om jag får barn ska de få lära sig isländska, även om jag inte pratar perfekt!

Språkets betydelse för kulturutvecklingen ligger i att människan med språkets hjälp ställde en egen värld vid sidan av den andra, och det på en plats som hon ansåg vara så stabil, att hon utifrån den förmådde lyfta den övriga världen av dess gångjärn och göra sig till herre över den... Nu först går det upp för människan att hon i sin tilltro till språket spritt ett ohyggligt misstag.

Friedrich Nietzsche

De nordiska utbildnings- och forskningsministrarna inrättade år 2009 en funktion på språkområdet med namnet Nordisk språkkoordination. Inrättandet av funktionen i Nordiska ministerrådets regi har gett det nordiska språksamarbetet ett lyft.

Utöver att koordinera aktiviteter mellan olika enheter på språkområdet ska språkkoordinationen arbeta med att stärka språkförståelsen hos barn och ungdomar genom särskilda åtgärder. Språkkoordinationen ska bedriva uppsökande verksamhet för att informera om det nordiska språksamarbetet i till exempel skolor och gymnasieskolor och på yrkesutbildningar, lärarutbildningar och universitet.

NORDISK IDENTITET – ET SPØRSMÅL OM SPRÅKFORSTÅELSE?

Av Bodil Aurstad – leder av Nordisk Sprogkoordination

117

Det nordiske språksamarbeidet er noe helt enestående. Det folk vanligvis forbinder med det nordiske språkfelleskapet, er at over 20 millioner mennesker har mulighet til å kommunisere med hverandre via tre gjensidig forståelige og nært beslektede språk: dansk, norsk og svensk. Det å oppdage at man kan bruke et språk i en samtale med en som snakker et *annet* språk, er en enestående opplevelse, men det virkelig unike ved det nordiske språksamarbeidet er at vi i Norden satser politisk på språk som en grunnleggende del av en regional nordisk identitet. I Norden ser vi nemlig på språk som sentrale i identitetsdannelsen, både for mennesker og for samfunnsgrupper. Å bevare opplevelsen av et kommunikasjonsfelleskap blir dermed en viktig faktor i det å bygge nettopp nordisk identitet. En identitet som bidrar til å styrke det nordiske samarbeidet på områder som for eksempel utdanning, arbeidsmarked, forskning, økonomi og velferd.

Nordisk språkforståelse

Det er altså en politisk vilje til språk som favner mer enn morsmålet, nasjonalspråket og engelsk, i Norden. Det nordiske kommunikasjonsfelleskapet er ivaretatt gjennom avtaler og deklarasjoner – fra Helsingfors-avtalen i 1962 til Språkdeklarasjonen i 2006. Særlig viktig i Språkdeklarasjonen er målsetningene om at alle nordboere skal kunne kommunisere med hverandre, først og fremst på et skandinavisk språk, og at alle nordboere skal ha allmenne kunnskaper om hva språk er og hvordan det fungerer. Forskningsrapporten *Håller språket ihop Norden?* fra 2005 viser imidlertid at forståelsen av dansk, norsk og svensk har blitt dårligere blant ungdommer i Norden de siste 30 årene. Det ser man både når man sammenligner de unges testresultater med foreldrenes resultater, og når man sammenligner resultatene med en undersøkelse blant unge soldater fra 1972. Spesielt den gjensidige forståelsen mellom dansk og svensk ser ut til å ha gått tilbake i løpet av en generasjon.

Blant de dansk-, norsk- og svensktalende forstår nordmenn nabospråkene best. Også unge nordmenn med minoritetsspråklig bakgrunn gjør det bedre enn dansker med danskspråklig bakgrunn i testene. Færingene gjør det best av alle i undersøkelsen – de er litt bedre i dansk enn de er i engelsk og de forstår norsk nesten like godt som de forstår engelsk. Det gjør Norge og Færøyene til mestere i internordisk språkforståelse. At man i Norge med et rikt dialektmangfold, to norske skriftspråk og et nært slektskap til dansk og svensk har et godt treningsgrunnlag for å håndtere nabospråksforståelsen, er ikke så overraskende. Suksessfaktorene bak det færøyske resultatet er det kanskje ikke like lett å peke ut, men det som er felles for disse språksamfunnene, er språkbrukere som er vant til å håndtere språklig variasjon, en trening som åpenbart gir språklige muskler.

Engelsk og skandinavisk

Et annet interessant resultat fra undersøkelsen er at forståelsen av engelsk er jevnt god i hele Norden. Det har fått flere til å stille spørsmålstegn ved nødvendigheten av og fremtiden til det nordiske språksamarbeidet. Dette må ses i sammenheng med en tendens til å rangere språkfag som mer eller mindre viktige. Denne rangeringen har utspring i underliggende forestillinger om språklige hierarkier. Engelsk er først og fremst betraktet som et *nyttig* språk. Et redskap til å kommunisere med hele verden i alle slags internasjonale sammenhenger, og som ikke nødvendigvis er knyttet til en bestemt kultur. Interessen for andre språk er derimot i mye større grad knyttet til en forestilling om tilhørighet, en begeistring for et land, en historie, en litteratur eller en personlig tilknytning.

”Engelsk og skandinavisk er ikke konkurrerende språk, men språk som spiller kompletterende roller i samfunnet, rett og slett fordi de fyller ulike behov.”

De nordiske språkenes omgivelser og vilkår har endret seg dramatisk i løpet av 2 språkgenerasjoner, det vil si de 60 årene det nordiske samarbeidet har vært formalisert under Nordisk råd. Men språk vil alltid være i bevegelse, og inngå i ulike styrkeforhold. Til sammenligning kan vi gå enda 60 år tilbake fra etableringen av Nordisk råd. I 1896 skriver dramatikerens Henrik Ibsen i et brev til Georg Brandes: «– De foreslår mig i Deres forrige brev at aflægge et besøg i London. Ja, dersom jeg var tilstrækkelig inde i det engelske sprog til at kunne tale det, så rejste jeg kanske. Men så er desværre ikke tilfældet, og derfor må jeg ganske opgive den tanke.» Ibsen sier altså at han ikke kan dra til London fordi han ikke

kan engelsk, og likevel har han på den tiden allerede levd 24 år i utlandet! I dag er det utenkelig å ikke kunne engelsk. I Norge starter engelskundervisningen allerede når elevene er seks år gamle, og i mange sammenhenger regnes ikke engelsk riktig som et fremmedspråk på linje med andre utenlandske språk. Engelsk er imidlertid ikke i seg selv en trussel, men et nødvendig alternativ i mange sammenhenger. Engelsk og skandinavisk er ikke konkurrerende språk, men språk som spiller kompletterende roller i samfunnet, rett og slett fordi de fyller ulike behov. Det er hvis vi tror at engelsk kan erstatte alle andre språk i alle sammenhenger, at engelsk blir et problem. Unge nordboere slår ofte over i engelsk når de møter andre nordboere. Spørsmålet er imidlertid hvorvidt problemet bunner i manglende språkforståelse, eller om det egentlig handler om identitetsmarkører i forhold til urbanitet, internasjonal orientering, utdannelsesnivå osv., og at disse identitetsmarkørene oppleves som mer sentrale enn de som bærer tilhørigheten til det nordiske.

Nordisk språkkampanje

Som en oppfølging av resultatene fra undersøkelsen av internordisk språkforståelse og den etterfølgende styrkingen av språksamarbeidet gjennomfører Nordisk ministerråd og Nordisk Sprogkoordination en nordisk språkkampanje under overskriften: «Du forstår mer enn du tror – hvis du tør.» Målet for språkkampanjen har vært å fokusere på det nordiske språkfellesskapet og hva det er som gjør dette fellesskapet viktig. Kampanjens mange nordiske arrangementer og aktiviteter har derfor gjerne hatt et identitetsfokus. Men istedenfor å legge mest vekt på historiske motsetninger og kultur- og interessekonflikter, har kampanjen valgt å fokusere positivt på det moderne nordiske fellesskapet: Språk er politikk og makt, men på samme måte som språk kan splitte og undertrykke, kan de også forene og styrke. Disse kulturpolitiske betraktningene er ikke ukjente for språklærere, men mange opplever at det nordiske perspektivet må tape i kampen om oppmerksomheten mellom språkfagenes mange moduler. Hvordan det nordiske perspektivet kan bidra til en spennende undervisning, spesielt i fagene dansk, norsk og svensk, har derfor også vært et omdreiningsspunkt for kampanjen.

En pluss en er lik mer enn to – nordisk merverdi

En avgjørende faktor for å fange de unges positive interesse er opplevelsen av relevans: følelsen av at det nordiske perspektivet ikke bare angår dem, men at det også kan gi dem «det lille ekstra»:

det personlige møtet

Nordboere som jobber eller studerer i et naboland, fungerer gjerne som språkmisjonærer på tvers av grensene. Når det gjelder de yngre nordboerne, som er mindre mobile, gjør Foreningen Norden et viktig arbeid gjennom sitt vennskapssklassesystem. Vennskapsklasser lykkes oftest best dersom elevene ikke bare møtes virtuelt, men også møtes i virkeligheten, og dersom hvert besøk er velforberedt på den måten at elevene i fellesskap løser oppgaver. Det kan dreie seg om alt fra å arrangere en utflukt til å utarbeide en felles blogg, skrive og illustrere eventyr, bygge språktrær i papp og kartong, sammenligne filmene *Max Manus* og *Flammen og Citronen*, lage en reklamefilm om hjemstedet eller reportasje fra skoleturen osv.

det tidlige språkmøtet

Mange utdannede språkpiloter har gjennomført Norden-undervisning for helt unge elever, for eksempel med «trafikklysmetoden», der man fargelegger ordene i en tekst: rødt for det som er forskjellig, gult for det som staves ulikt, og grønt for det som er likt mellom språkene. Denne målgruppen er i mindre grad omfattet av mandatet for den nordiske språkkampanjen, men om man ser på den dansk-tyske språkkampanjen som retter seg mot barnehagebarn, får man et godt eksempel på hvordan tidlig kulturkontakt og fremmedspråksstimulering kan gjennomføres på en god måte, selv om språkene ikke engang er gjensidig forståelige. Under kampanjens «Tør du»-konferanse pekte forskeren Mila Vulchanova på hvordan det å være eksponert for språklig variasjon i ung alder øker hjernens plastisitet. Dette styrker ikke bare den språklige kompetansen hos elevene, men også den non-verbale kommunikasjonskompetansen. Kort sagt kan man si at det å kunne forholde seg til et språklig mangfold reduserer risikoen for at man blir «sementert mellom ørene». Å overvinne frykten for språklig variasjon ser dermed ut til å være et av suksesskriteriene for språkforståelse, i tillegg til språktrening.

oppdagelsesferden

Mange lærerstudenter understreker hvor viktig de selv opplever det å få demonstrert i praksis, og ikke bare bli fortalt, at det finnes et språklig fellesskap mellom språkene dansk, norsk og svensk. Bruk av film, TV-serier og parallellspråklig materiale trekkes frem som noe som kan bidra til å se verden med nye briller. Nettsteder som *Norden før og nu* og *Norden i Bio*-filmpakkene er et fint utgangspunkt, hvis man da ikke som lærer selv vil gå på jakt i bokhyller, filmklister eller nettaviser etter interessant materiale.

Nettsteder som *Norden i skolen* og *Nordisk språk*, som lanseres som resultat av kampanjen i 2012, vil også kunne by på oppdatert undervisningsmateriale med en språklig vinkel.

underholdning

Det politiske hovedoppdraget er å styrke barn og unges forståelse av det moderne hverdagsspråket, sånn at vi også i fremtiden kan oppleve et skandinavisk-språklig kommunikasjonsfellesskap i Norden. Hverdagsspråk som man finner det i sportsreferater, film, TV-serier og musikktekster, er undervisningsmateriale som ikke bare er nyttig, men også kan være temmelig underholdende – tenk bare på hvordan landskamper mellom de nordiske landene gjengis i nettavisene!

121

Læreplanene – ut med det nordiske?

Det er undervisningssektoren som, i samarbeid med kultursektoren, har et ansvar for det nordiske språksamarbeidet. Læreplanene i Norden fokuserer først og fremst på leseforståelse og kulturforståelse, typisk i et historisk perspektiv. Men også trening av lytteforståelsen må stå sentralt i språkundervisningen. Dette er en viktig målsetning, for det er nettopp mellom de talte språkene at gapet er størst, spesielt mellom dansk på den ene siden og norsk og svensk på den andre siden. Som en del av den nordiske språkkampanjen arrangerte Ministeriet for barn og undervisning i samarbeid med Dansk Sprognævn og Nordisk Sprogkoordination konferansen «Hvorfor er dansk så svært? der dansk uttale og utfordringer ved den for andre nordboere sto i sentrum. Konferansen tiltrakk seg godt over hundre dansklærere og fagkonsulenter, hvorav 30% kom fra Vest-Norden (Færøyene, Grønland og Island). Også *Svenska nus* nye konsept – Hvordan knekke den nordiske koden? – har tiltrukket seg mange lærere til kurs og workshops. Dette viser at ikke-skandinaviske språklærere gjerne er interesserte, men ofte mangler inspirerende materiale og nye vinkler for å gi seg i kast med det nordiske.

Med utgangspunkt i det nordiske perspektivet kan dansk-, norsk- og svenskfaget bidra til å oppfylle målene i Språkdeklarasjonen. Ved å gjøre elevene mer oppmerksomme på språklæringsstrategier og språklig entreprenørskap, i tillegg til kulturell bevisstgjøring, gir man dem et grunnlag for å diskutere hva språk er og hvordan det fungerer. Satsning på språkundervisning speiler samfunnets syn på hvilke som språk som er viktige. Med en ny didaktisk tilnærming og nye materialer for språkundervisningen tar vi det nordiske språkfellesskapet på alvor.

norden

Nordiska ministerrådet
Nordiska rådet

Ved Stranden 18
DK-1061 Köpenhamn K
www.norden.org

Varför kan man inte prata svenska i korvkön en fredagsnatt i Helsingfors utan att få på käften, trots att svenskan är ett officiellt språk i Finland?

Drottningen, ministern, nobelpristagaren och den unga chefredaktören har alla ett intensivt förhållande till språket. I den här boken berättar de – tillsammans med en rad andra språkentusiaster – om hur språket format deras liv, både privat och yrkesmässigt.

Språk berör, engagerar och provocerar. Och makten ligger i språket. I dag har islänningar och finnar enbart tillgång till översatt och tolkat material om de inte lärt ett skandinaviskt språk. Innebär språkhanteringen i det nordiska samarbetet att vi får ett demokratiskt underskott?

Och hur påverkas vi i dag av alla traditioner och av den accelererande förändringen – globaliseringen? Är det en fråga om generationsgränser – vill de unga i Norden hellre tala engelska än norska? Det är några av frågorna som denna bok kommer in på.

Bokens författare har ett förflutet som journalist i den svenska medievärlden och har tidigare varit kommunikationschef vid Nordiska ministerrådet och Nordiska rådet.